

ÚRSKURÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

Mál nr. 3/2003
fyrrum Rangárvallahreppur, nú í Rangárþingi ytra

10. desember 2004

EFNISYFIRLIT

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD	231
2. MÁLSMEÐFERÐ	231
2.1. Setning laga nr. 58/1998 og skipan óbyggðanefndar	231
2.2. Sveitarfélög í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu tekin til meðferðar	232
2.3. Lýstar kröfur og kynning	232
2.4. Afmörkun máls nr. 3/2003	233
2.5. Fyrirtökur og aðalmeðferð	234
3. KRÖFUGERÐ	234
3.1. Kröfur íslenska ríkisins	234
3.2. Kröfur Rangárbings ytra fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Rangárvallahreppi vegna Rangárvallaafréttar	235
4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN	235
4.1. Inngangur	235
4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar	235
4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru	236
4.4. Vettvangsferð	237
4.5. Skýrslutökur	238
5. SAGA AFRÉTTAR	238
5.1. Landnám	238
5.2. Rangárvallaafréttur	240
6. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR	248
6.1. Inngangur	248
6.2. Landnám	248
6.3. Rangárvallaafréttur	249
6.4. Mýrdalsjökull og önnur landsvæði í fyrrum Rangárvallahreppi	257
6.5. Um málskostnað	257
7. ÚRSKURÐARORÐ	257
VIÐAUKI	259
I. Almennar niðurstöður óbyggðanefndar í málunum nr. 1-7/2000 (upspsveitir Árnassýslu) og 1-5/2001 (sveitarfélagið Hornafjörður)	
FYLGISKJÖL	261
I. Kort	
II. Aðilaskrá	
III. Skjalaskrá	

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Ár 2004, föstudaginn 10. desember, er í óbyggðanefnd, sem starfar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000, tekið fyrir málið

**nr. 3/2003, fyrrum Rangárvallahreppur,
nú í Rangárþingi ytra,
hvort og þá hvaða land teljist til þjóðlendna,
hver séu mörk þjóðlendu við eignarland,
hvaða hluti þjóðlendu sé nýttur sem afréttur
og hver séu eignarréttindi innan þjóðlendu,**

og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Karl Axelsson, formaður óbyggðanefndar, og nefndarmennirnir Allan V. Magnússon og Benedikt Bogason.

Aðilar málsins eru:

Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna.
(Ólafur Sigurgeirsson hrl.)

Sameignarfélag Rauðnefsstaða vegna jarðarinnar Rauðnefsstaða og Rangárþing ytra f.h. jarða í fyrrum Rangárvallahreppi vegna Rangárvallaafréttar/Laufaleita.
(Óskar Sigurðsson hdl.)

2. MÁLSMEÐFERÐ

2.1. Setning laga nr. 58/1998 og skipan óbyggðanefndar

Þann 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk, skv. 7. gr.:

- a) Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
- b) Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
- c) Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka þjóðlendulaga, nr. 58/1998, og úrskurðir óbyggðanefndar fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

Þann 2. september 1998 skipaði forsætisráðherra Kristján Torfason dómstjóra, formann óbyggðanefndar, og aðra nefndarmenn Karl Axelsson hæstaréttarlögmann, varaformann, og Allan

1 Sjá nánar í fylgiskjali nr. II (aðilaskrá).

V. Magnússon héraðsdómara. Varamenn voru skipuð Halldór Jónsson héraðsdómslögmaður, Ragnheiður Bragadóttir héraðsdómari og Þorgeir Örlygsson prófessor. Þorgeiri Örlygssyni var veitt lausn að eigin ósk frá og með 1. janúar 2003 og Benedikt Bogason héraðsdómari þá skipaður vara- maður í hans stað.

2.2. Sveitarfélög í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu tekin til meðferðar

Með bréfi, dagsettu 12. október 2000, tilkynnti óbyggðanefnd fjármálaráðherra þá ákvörðun sína að taka til meðferðar landsvæðið vestan sveitarfélagsins Hornafjarðar og austan Þjórsár, sbr. 8. gr. og 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Svæði þetta, sem er hið þriðja sem kemur til meðferðar hjá óbyggðanefnd, var nánar tiltekið afmarkað til austurs af vesturmörkum jarðarinnar Núpsstaðar í Fljótshverfi (Skaftárhreppi), að sunnan af hafi, til norðurs í samræmi við tillögu starfshóps um stjórnsýslumörk á miðhálandinu frá 1996 og á Vatnajökli af línu þeirri sem samvinnunefnd um svæðisskipulag miðhálandis Íslands hefur notað við vinnu sína, sbr. afmörkum svæðisins á meðfylgjandi korti. Fjármálaráðherra var veittur frestur til 1. apríl 2001 til að lýsa kröfum um þjóðlendur á þessu svæði, sbr. 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, væri um slíkar kröfur að ræða. Fyrirsvarsmönnum sveitarfélaga á svæðinu, þ.e. Ásahrepps, Holta- og Landsveitar, Rangárvallahrepps, Djúpárhrepps, Vestur-Landeyjahrepps, Austur-Landeyjahrepps, Fljótshlíðarhrepps, Hvolhrepps, Vestur-Eyjafjallahrepps, Austur-Eyjafjallahrepps, Mýrdalshrepps og Skaftárhrepps, auk Bændasamtaka Íslands, var tilkynnt um ákvörðun óbyggðanefndar. Frestur fjármálaráðherra var síðar framlengdur til 27. apríl 2001 og með því orðið við rökstuddri beiðni ráðuneytisins.

2.3. Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsingar fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins um þjóðlendur í Rangárvallasýslu og Vestur-Skaftafellssýslu bárust 27. apríl 2001. Óbyggðanefnd birti tilkynningu um meðferð á framangreindu svæði og útdrátt úr kröfum ríkisins, ásamt uppdrætti, í Lögbirtingablaðinu 1. júní 2001, Morgunblaðinu 3. júní og fleiri blöðum síðar í sama mánuði, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á því landsvæði sem félli innan kröfusvæðis ríkisins að lýsa kröfum sínum fyrir óbyggðanefnd í síðasta lagi 1. desember 2001. Þá var tekið fram að málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðaðist ekki við kröfur aðila heldur bæri nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Til þess gæti því komið að tekin yrðu til athugunar svæði utan við kröfulýsingu fjármálaráðherra.

Óbyggðanefnd lét þinglýsa yfirlýsingu um málsmeðferð nefndarinnar og kröfugerð fjármálaráðherra á þær fasteignir sem kröfugerðin snertir og sem skráðar eru í þinglýsingabókum sýslumanna á Hvolsvelli og í Vík, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Kröfur fjármálaráðherra voru gerðar aðgengilegar almennungi á skrifstofum sýslumanna á Hvolsvelli og í Vík, auk viðkomandi sveitarfélaga og heimasíðu óbyggðanefndar. Þá var málið kynnt fyrirsvarmönnum aðliggjandi sveitarfélaga og sýslumönnum í þeim umdæmum, auk fjölmiðla.

Frestur annarra til að lýsa kröfum á kröfusvæði ríkisins var framlengdur í þeim tilvikum að leitað var eftir slíku með rökstuddum hætti, fyrst til 15. janúar 2002 og síðar til 15. febrúar. Þar sem allar boðaðar kröfulýsingar höfðu ekki skilað sér innan þessa tíma var að auki veittur lokafrestur til 9. maí. Síðustu viðbætur og lagfæringar á kröfulýsingum bárust óbyggðanefnd 11. september 2002.

Gefið var út yfirlit yfir allar lýstar kröfur og þær færðar inn á uppdrátt. Lögboðin kynning fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofum sýslumanna á Hvolsvelli og í Vík, dagana 1. - 31. október 2002, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998. Athugasemdafrestur var til 7. nóvember 2002. Vakinn var athygli á kynningunni í fjölmiðlum. Jafnframt fengu hlutadeigandi sveitarstjórnir yfirlit og uppdrátt óbyggðanefndar til upplýsingar.

Engar athugasemdir bárust fyrir lok athugasemdafrests en eftir þann tíma hafa aðilar gert nokkr-

ar breytingar á kröfum sínum og jafnframt hafa komið fram nýjar kröfur. Óbyggðanefnd hefur vakið athygli málsaðila á augljósu misræmi eða villum í málatilbúnaði og haft frumkvæði að því að kanna hvort aðilar, sem kunna að telja til eignarréttinda á kröfusvæði íslenska ríkisins, vilji lýsa kröfum sínum, sbr. 2. mgr. 13. gr. laga nr. 58/1998.

Fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins lagði fram kröfulýsingar um þjóðlendur á svæðinu í ellefu hlutum og sjö kröfulýsingar vegna ríkisjarða. Á móti bárust 34 kröfulýsingar ýmissa aðila, auk krafna Landsvirkjunar. Gerðar voru kröfur vegna 159 tilgreindra jarða, jarðahluta eða annarra landsvæða, stundum sameiginlega.

2.4. Afmörkun máls nr. 3/2003

Í janúar 2003 var lögmonnum aðila tilkynnt að ákveðið hefði verið að fjalla um svæðið í eftirfarandi níu málum, og var hreppamörkum þar fylgt í meginatriðum:

Mál nr. 1/2003, Áshreppur og fyrrum Djúpárhreppur, nú í Rangárþingi ytra, ásamt Holta-mannaafrétti.

Mál nr. 2/2003, Holta- og Landsveit ásamt Landmannaafrétti í Rangárþingi ytra.

Mál nr. 3/2003, fyrrum Rangárvallahreppur, nú í Rangárþingi ytra.

Mál nr. 4/2003, fyrrum Fljótshlíðar-, Hvol- og Vestur- og Austur-Landeyjahreppar, nú í Rangárþingi eystra.

Mál nr. 5/2003, Eyjafjallasvæði og Þórsmörk í Rangárþingi eystra.

Mál nr. 6/2003, Mýrdalshreppur.

Mál nr. 7/2003, Álftaver og Skaftártunga í Skaftárhreppi.

Mál nr. 8/2003, Síða, Landbrot og Brunasandur ásamt fyrrum Leiðvallarhreppi, nú í Skaftárhreppi.

Mál nr. 9/2003, Fljótshverfi í Skaftárhreppi.

Það svæði, sem til meðferðar er í máli nr. 3/2003, fyrrum Rangárvallahreppur, nú í Rangárþingi ytra (Rangárvallasýslu), afmarkast til vesturs af Ytri-Rangá, sem jafnframt voru hreppamörk fyrrum Rangárvallahrepps annars vegar og fyrrum Holta- og Landsveitar og Djúpárhrepps, sem nú eru einnig í Rangárþingi ytra, hins vegar. Til norðurs afmarkast svæðið af fyrrum hreppamörkum Rangárvallahrepps og Holta- og Landsveitar og að litlum hluta af mörkum fyrrum Rangárvallahrepps og fyrrum Skaftártunguhrepps sem jafnframt eru mörk Rangárvallasýslu gagnvart Vestur-Skaftaféllssýslu. Til austurs afmarkast svæðið af umræddum sýslumörkum sem jafnframt voru mörk fyrrum Rangárvallahrepps og fyrrum Álftavershrepps. Til suðurs afmarkast svæðið svo af sveitarfélagamörkum Rangárþings ytra og Rangárþings eystra sem áður voru mörk fyrrum Rangárvallahrepps gagnvart fyrrum Hvol-, Fljótshlíðar- og Vestur-Landeyjahreppum. Þá er hér til meðferðar landsvæði á Mýrdalsjökli sem afmarkast af línu sem dregin er frá Mælifelli, við norð-austanverðan Mýrdalsjökul, til suðvesturs inn á jökulinn í stefnu á upptök Fúlalækjar við suðvest-anverðan jökulinn þar til kemur að skurðpunkti við línu sem dregin er úr Entu (1347 m), í norð-vestanverðum Mýrdalsjökli, í Huldufjöll (730 m), í suðaustanverðum jöklinum. Úr framangreindum skurðpunkti er svo dregin lína í upptök Bláfjallakvíslar, við norðurjaðar Mýrdalsjökuls.

Á því svæði, sem hér hefur verið lýst, hafa í meginatriðum komið fram kröfur fjármálaráðher-ra fyrir hönd íslenska ríkisins um þjóðlendu innan tilgreindra marka annars vegar og kröfur tiltekinna aðila um að sama landsvæði teljist eignarland hins vegar. Kröfum aðila er nánar lýst í kafla 3. Málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við kröfur aðila heldur ber nefndin sjálf-stæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Upphaflega var lýst kröfu vegna jarðanna Þorleifsstaða og Rauðnefsstaða. Í vettvangsferð kom hins vegar í ljós að kröfulína íslenska ríkisins snertir ekki land innan landamerkjanna Þorleifsstaða og var krafa vegna þeirrar jarðar því dregin til baka. Þá tókust við aðalmeðferð settir með aðilum um vesturmörk Rauðnefsstaða og eftir þá sátt snertir kröfulína íslenska ríkisins ekki land innan landa-

merkja jarðarinnar. Jarðirnar Þorleifsstaðir og Rauðnefsstaðir koma því ekki til sérstakrar umfjöllunar í úrskurði þessum umfram það sem leiðir af sjálfstæðri rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 98/1998, nema að því er varðar ákvörðun málskostnaðar.

2.5. Fyrirtökur og aðalmeðferð

Mál nr. 3/2003 var fyrst tekið fyrir á fundi óbyggðanefndar og forsvarsmanna málsaðila 15. apríl 2003. Lögð voru fram skjöl málsins ásamt skjalaskrá og upplýst um ýmis atriði varðandi gagnaoöflun nefndarinnar. Jafnframt var óskað eftir því að lögmennt skiluðu umboðum hið fyrsta og gerð grein fyrir mikilvægi þess að lögmennt og óbyggðanefnd ynnu saman að því að þeir sem hagsmunu ættu að gæta gerðust aðilar að málinu. Enn fremur var sérstaklega vakin athygli á ákvæði 17. gr. Þjóðlendulaga um samnýtingu á sérfræðiaðstoð o.fl. Þá var því beint til lögmanna að kanna hvort ljúka mætti málinu að einhverju eða öllu leyti með sátt, sbr. 15. gr. Þjóðlendulaga. Loks var íslenska ríkinu veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerð.

Við fyrirtöku málsins 13. maí 2003 var lögð fram greinargerð af hálfu íslenska ríkisins og fleiri gögn. Öðrum málsaðilum var veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerðum. Við fyrirtöku málsins 5. júní sama ár var greinargerð þeirra lögð fram ásamt fleiri gögnum. Fram kom að fyrirsjáanlegt væri að taka þyrfti málið fyrir aftur áður en að aðalmeðferð kæmi og að um tímasetningu þeirrar fyrirtöku yrði tilkynnt síðar.

Málið var svo tekið fyrir í fjórða skipti 15. september 2003. Við það tækifæri var farið yfir dag-skrá aðalmeðferðar og fyrirkomulag vettvangsferðar. Fram kom að vegna rökstuddrar beiðni yrði aðalmeðferð tvískipt. Á sama fundi voru einnig lögð fram ýmis gögn og leitast við að upplýsa málið að öðru leyti.

Fyrri hluti aðalmeðferðar fór fram dagana 16.-18. september 2003 og skiptist í forflutning, vettvangsferð og skýrslutökur. Síðari hluti aðalmeðferðar fór svo fram 2. október og skiptist í skýrslutökur og munnlegan málflutning. Þeirri fyrirspurn var beint til lögmanna hvort þeir teldu unnt að sætta málið að hluta eða öllu leyti, sbr. 1. mgr. 15. gr. Þjóðlendulaga, en svo var ekki. Að lokinni aðalmeðferð var málið tekið til úrskurðar. Fundað var í salarkynnum Hótel Rangár. Um vettvangsferð og skýrslutökur er fjallað nánar í köflum 4.4.-4.5. og vísast þangað.

Þann 8. nóvember 2004 var málið endurupptekið. Lögmenn fengu þar tækifæri til að tjá sig um fyrstu dóma Hæstaréttar í Þjóðlendumálum sem kveðnir voru upp 21. október 2004 í málunum nr. 47/2004 og 48/2004. Að auki voru lögð fram viðbótargögn sem áður höfðu verið kynnt lögmönnum. Engar athugasemdir komu fram.

Málið var tekið fyrir í síðasta skipti 10. desember 2004 og lögð fram ný gögn. Þau höfðu áður verið kynnt lögmönnum og tækifæri gefið til athugasemda. Engar athugasemdir komu fram. Var málið síðan tekið til úrskurðar að nýju.

3. KRÖFUGERÐ¹

3.1. Kröfur íslenska ríkisins

Af hálfu fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins var upphaflega gerð sú krafa að eftirfarandi lína yrði viðurkennd sem Þjóðlendumörk á Rangárvöllum: „Fyrsti punktur í kröfulínu fjármálaráðherra í Rangárvallahreppi er sá sami og síðasti punktur í kröfulínunni í Fljótshlíðarhreppi og er hér nefndur A [Hæringsfell], næsti punktur B er við upptök Valagils, næsti C austast á Hafrafelli 555 m, næsti punktur D er hæst á Geldingafjöllum og punktur E er í Rauðöldum í 507 m hæð, þá er punktur F, sem er efst í Ófægugili, svo liggur kröfulínan niður gilið og í Ytri Rangá og þar er punktur G.“

¹ Sjá einnig fylgiskjöl nr. I (kort) og II (aðilaskrá).

Við aðalmeðferð málsins var gert samkomulag af hálfu íslenska ríkisins við eigendur jarðarinnar Rauðnefsstaða og kröfulínu íslenska ríkisins breytt þannig að úr Hæringsfelli (punktur A) liggur línan í hæsta punkt á Efridalabrún og þaðan í Vondugil í Stóra-Valagili.

3.2. Kröfur Rangárþings ytra fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Rangárvallahreppi vegna Rangárvallaafrettar

Af hálfu Rangárþings ytra f.h. eigenda jarða í fyrrum Rangárvallahreppi er gerð eftirfarandi krafa: „Mörk afréttarins eru þessi: Úr Hæringsfelli í hæsta tind Tindfjallajökuls (Ými). Úr Ými í Hvítmögu við Faxatagl. Hvítmaga í Markarfljót, úr því ræður fljótið þar til Emstrukvísl (Brathálskvísl) fellur í það og ræður hún að Bláfjallakvísl, sem ræður austur fyrir norðan Bláfjöll í Sléttjökul. Úr upptökum Jökulsár á Sólheimasandi (Fúlalækjar) í hæst Mælifell, þaðan lína í hæstan Meyjarstrút og þaðan eftir línu í Strútslaug (Hólmsárbotna). Úr Strútslaug í há-Torfajökul, þaðan í upptök syðri kvíslar Markarfljóts, þá í Krakatind og þaðan efst í Ófærugil. Síðan ráða að sunnanverðu landamerki aðliggjandi jarða, Næfurholts, Selsunds, Kots, Keldna, Árbæjar og Rauðnefsstaða.

Þess er krafist að viðurkennt verði að heildarmerki afréttarins séu með þeim hætti, sem að ofan greinir, og að umrætt landsvæði sé einkaeignarland þeirra jarða í Rangárvallahreppi, sem upprekstrar- og nýtingarrétt eiga á afréttinum.

Lítið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.“

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

Það athugast að kröfugerð íslenska ríkisins tekur ekki til landræmu vestast á Rangárvallaafretti eins og hann er afmarkaður af Rangárþingi ytra f.h. eigenda jarða í fyrrum Rangárvallahreppi. Nánar tiltekið er um að ræða landsvæði sem liggur á milli austur- eða norðausturmarka Næfurholts, Selsunds, Kots, Keldna, Árbæjar, Foss og Rauðnefsstaða annars vegar og kröfulínu íslenska ríkisins hins vegar. Þrátt fyrir ábendingar af hálfu óbyggðanefndar hvað þetta varðar kaus íslenska ríkið að samræma kröfugerð sína ekki kröfugerð landeigenda að þessu leyti. Að þessu er nánar vikið í niðurstöðum nefndarinnar, sbr. kafla 6.3.

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1. Inngangur

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl nr. 1-10 ásamt undirskjölum eða samtals 106 skjöl, auk 19 hliðsjónargagna. Sjá nánar í fylgiskjali nr. III (skjalaskrá).

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll., nr. 58/1998, sbr. l. nr. 65/2000. Úrlausn óbyggðanefndar einskorðast þannig ekki við þær kröfur og gögn sem aðilar leggja fram heldur ber nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fái um einstök álitæfni.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprent-

uðum sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem hér er til meðferðar. Verkið var unnið á hlutlausan og fræðilegan hátt.

Könnun einstakra skjalaflokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar, samkvæmt samkomulagi þessara aðila og nánari tilgreiningu í kafla 4.3. Jafnframt var haft samstarf við handritadeild Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og fleiri aðila. Gagnaöflun óbyggðanefndar grundvallast á „Yfirliti um frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“. Við samningu þess hefur óbyggðanefnd notið ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings og starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands, Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfaonar. Yfirlit þetta hefur verið kynnt lögmonnum og engar athugasemdir komið fram.

Leitað var eftir gömlum og nýjum nöfnum þeirra jarða sem kröfulýsing ríkisins tekur til, auk afrétta og almenninga. Jafnframt var að því hugað hvort utan kröfusvæðis ríkisins væru landsvæði sem þörfuðust sérstakrar rannsóknar enda nær rannsóknarskylda óbyggðanefndar til alls þess svæðis sem tekið hefur verið til meðferðar, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll.

Fyrirsvarsmönnum aðila í máli þessu var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa lögmennt um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. þjóðll. Lögmonnum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn, sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu, voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til yfirlits í kafla 4.3., sjá nánar í greinargerðum Þjóðskjalasafns Íslands, handritadeildar Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og óbyggðanefndar um þetta efni, skjöl nr. 2, 3 og 4. Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. III, þar sem skjöl Þjóðskjalasafns og óbyggðanefndar (þ.e. undir yfirmúmerum 2 og 4) eru flokkuð eftir efni og uppruna.

4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru

Könnun einstakra skjalaflokka skiptist, eins og áður greinir, milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar. Í meginatriðum er skiptingin þannig að Þjóðskjalasafn leitar heimilda í óprentuðum frumgögnum en óbyggðanefnd í þeim prentuðu. Þessari skiptingu er nánar lýst í greinargerðum um gagnaöflun. Greinargerð Þjóðskjalasafnsins um gagnaöflun er nr. 2 í skjalaskrá en greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun er nr. 4.

Í flokki óprentaðra frumgagna leituðu sérfræðingar Þjóðskjalasafnsins eftir landamerkjabréfum og jarðabréfum frá svæðinu. Óbyggðanefnd aflaði hins vegar ljósrita af jarðabréfum í prentuðum heimildum og var við þá leit farið yfir Íslenskt fornbréfasafn (stuðst við efnisyfirlit Björns Teitssonar o.fl., „Heimildaskráning jarða“), 13. b. Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vidalíns (1990) og Jarðabréf frá 16. og 17. öld (1993).

Af hálfu Þjóðskjalasafns var leitað heimilda í afsals- og veðmálabókum í safninu en óbyggðanefnd aflaði upplýsinga úr afsals- og veðmálabókum hjá sýslumanninum á Hvolsvelli. Óbyggðanefnd kannaði einnig landskiptabækur við sýslumannsembættið. Þjóðskjalasafn aflaði ljósrita af óprentuðum jarðamötum, þ.e. jarðamati 1804, 1849-1850 og fasteignamati 1916-1918 en óbyggðanefnd aflaði ljósrita úr eftirtöldum prentuðum jarða- og fasteignamötum: Jarðatali á Íslandi í útgáfu J. Johnsen (1847), Nýrri jarðabók (1861), Fasteignabók 1921, Fasteignabók 1932 og Fasteignabók 1938.

Sérfræðingar Þjóðskjalasafns fóru yfir gerðabækur sýslumanna og sáttanefnda, þ.e. dóma- og þingabækur og sáttabækur en óbyggðanefnd aflaði prentaðra dóma og lagði fram. Annars vegar var um að ræða dóma Landsyfírréttar og hins vegar dóma Hæstaréttar.

Af hálfu Þjóðskjalasafns voru athuguð kirknaskjöl, vísitásiubækur prófaste, brauðamöt, kirkju-

stólar og skýrslur presta um tekjur, útgjöld og ástand prestssetra. Einnig var farið yfir vísitásiubækur biskupa og skrifað upp það efni sem talið var einhverju skipta fyrir málið.

Könnuð voru ýmis skjöl úr skjalasafni stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja. Óbyggðanefnd sá hins vegar um leit í þeim skjölum sömu embættismanna sem gefin hafa verið út og var þá farið yfir tiltekna efnisflokka í Lovsamling for Island.

Hvað varðar bréfasöfn og bréfabækur biskupa í flokki óprentaðra frumgagna för forstöðumaður handritadeildar Landsbókasafns – Háskólabókasafns yfir afrit af bréfabók Brynjólfs biskups Sveinssonar sem þar er varðveitt. Niðurstaða þeirrar athugunar er nr. 3 í skjalaskrá.

Af hálfu óbyggðanefndar var aflað yfirlita um fornleifar á svæðinu. Óbyggðanefnd aflar einnig örnefnaskrá frá Örnefnastofnun Íslands o.fl. og leggur fram ef ástæða þykir til en það var ekki gert í þessu máli. Óbyggðanefnd aflaði og lagði fram ljósrit af fjallskilareglugerðum sem í gildi hafa verið á viðkomandi landsvæði og birtar eru í B-deild Stjórnartíðinda.

Auk þeirra prentuðu rita, sem áður hafa verið nefnd, var af hálfu óbyggðanefndar farið yfir Íslenskt fornbréfasafn í leit að máldögum, jarðabréfum og öðrum skjölum sem varða einstakar jarðir og stuðst við áður nefnt efnisyfirlit Björns Teitssonar o.fl. við þá yfirferð. Óbyggðanefnd lagði fram ljósrit úr Landnámabók í útgáfu Hins íslenska fornritafélags um landnám á viðkomandi svæði. Bréfabók Guðbrands Þorlákssonar biskups var yfirfarin skv. nafnaskrá en ekkert fannst sem ástæða þótti til að leggja fram. Ekki hefur verið talin ástæða til að yfirfara aðrar útgefnar bréfabækur biskupa enda allar frá Hólabiskupum og varða ekki málefni Skálholtsbiskupsdæmis sérstaklega. Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir nafnaskrá Alþingisbóka Íslands og leitað þar heimilda. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1.-12. bindi) var ekki ljósrituð að neinu leyti heldur er stuðst við hana sem almennt uppsláttarit.

Óbyggðanefnd lagði fram nokkur skjöl í flokki annarra óprentaðra frumgagna, sbr. áður nefnda greinargerð óbyggðanefndar og skjalaskrá.

4.4. Vettvangsferð

Haldið var af stað frá Hótel Rangá að morgni miðvikudagsins 17. september 2003. Auk óbyggðanefndar, starfsmanna nefndarinnar og lögmannna málsaðila voru Skúli Jónsson, fyrrverandi hreppsstjóri, Selalæk, Eggert S. Pálsson, Kirkjulæk í Fljótshlíð og Ásgeir Tómasson, Kollabæ í Fljótshlíð, með í för. Skúli Jónsson sá um leiðsögn en hinir tveir síðarnefndu óku á undan bifreið óbyggðanefndar og var þeirra hlutverk að sýna viðstöddum merki Þorleifsstaða og Rauðnefsstaða. Beygt var út af þjóðvegi nr. 1 og inn á Fjallabaksleið syðri. Ekið var áfram með fram Eystri-Rangá. Á hægri hönd mátti sjá Eyjafjallajökul og tindana á Þríhyrningi. Á vinstri hönd mátti svo sjá Heklu og Vatnafjöll. Ekið var yfir Eystri-Rangá en svo stöðvað og skyggnt um. Sjá mátti Fjánhól, Litla Þorgeirshól og Þorgeirshól. Einnig mátti sjá Þríhella og Reynifellsöldu þar fyrir framan.

Haldið var af stað á ný. Fram undan mátti sjá Hæringsfell. Það er grasi vaxið með sand í hlíðunum og standa tvær litlar nibbur upp úr því. Önnur nibban er sú sem almennt er vísað til sem hæsta punkts Hæringsfells. Ekið var inn í land Þorleifsstaða og fram hjá Þorleifsstaðafjalli. Stöðvað var við Fiská þar sem skoðaður var gamall fjárhúshellir. Áfram var haldið og næst stöðvað við Markargilsmynni. Ekið var áfram og stöðvað á ný við Fosstorfugil. Þaðan var horft upp á Kálfatungur. Þá var haldið tilbaka og ferðinni heitið aftur út á Fjallabaksleið syðri. Þá var fyrirhugað að aka inn í Lambadal í von um að geta séð upptök Valagils. Ekið var inn á Rangárvallafrétt við vesturenda Hafrafells. Beygt var af Fjallabaksleið syðri á ný og ekið inn Lambadal. Stöðvað var við punkt B á kröfulínu íslenska ríkisins. Ágreiningur var uppi um það á milli íslenska ríkisins og eigenda Rauðnefsstaða hvort Valá réði merkjum frá upptökum sínum eða mynni Valárgils. Ákveðið var að lögmaður íslenska ríkisins og lögmaður landeigenda skoðuðu málið betur að vettvangsferð lokinni og könnuðu hvort unnt væri að ná sáttum.

Þá var haldið tilbaka. Eggert S. Pálsson kvaddi og Ásgeir Tómasson flutti sig yfir í bifreið

óbyggðanefndar. Ekið var sem leið lá eftir Fjallabaksleið syðri. Bæði Stóra-Valagil og Litla-Valagil sáust vel sem og hvernig Valafell stingur sér upp á milli þeirra. Fjær mátti sjá Valahnúk. Ekið var um Langvíuhraun. Að sögn heimamanna var ófært um Langvíuhraun fram að Heklugosi 1947 en þá fylltist það af vikri. Á vinstri hönd sáust Vatnafjöllin og á hægri hönd Eystri-Rangá. Fram undan sást í Hellufjall og á hægri hönd mátti sjá Blesamýri og Klofningana. Ekið var fram hjá fossum sem báðir nefnast Blesárfoss. Þá mátti sjá Blesárjökul sem er hluti af Tindfjallajökli. Stöðvað var stutta stund við stað þar sem vel mátti sjá Lauffell.

Haldið var af stað á ný og ekið í átt að Skyggni, Faxa og Mófelli. Stöðvað var örstutta stund við skálann í Hungurfitjum. Eftir það var haldið áfram eftir Fjallabaksleið syðri. Ekið var inn á friðland að Fjallabaki og farin sú leið sem vísar á Álftavatn. Á vinstri hönd mátti sjá Laufavatn við rætur Laufafells. Þá sást glitta í Torfajökul en hann var að nokkru hulinn þoku. Áfram var ekið með rötum Laufafells þar sem vegurinn lá um skeið í vatni. Ekið var fram hjá og samsíða Ljósártungum sem eru úthlíðar Torfajökuls. Fram undan mátti sjá fjallið Sátu og handan hennar Mýrdalsjökul. Þá mátti sjá Ófæruhöfða fram undan. Stöðvað var á Sátubotnum og fjallasýn skoðuð. Þar mátti sjá Álftavatn, Torfatind og Stóra-Græna fjall.

Enn var haldið af stað. Ekið var um Álftaskarð og handan þess blasti Álftavatn við. Við Álftavatn mátti sjá Illusúlu og Stóru-Súlu og sunnan við Álftavatn mátti sjá Brattháls. Komið var ofan í Hvanngil og ekið yfir Kaldaklofskvísl. Fram undan mátti sjá Bláfjöll og Mælifell og til hægri fjallið Strút. Ekið var fram hjá Bláfjallakvísl en sunnan við hana eru Emstrur. Ekið var áfram eftir Mælifellssandi í átt að Mælifelli og stöðvað við Slysaöldu. Þaðan mátti m.a. sjá Kaldaklof.

Þá var haldið af stað á ný og ekið áleiðis að Hrafninnuskeri. Beygt var inn á Krakatindsleið. Á hægri hönd mátti sjá fjallið upp af Reykjadölum og beint fram undan Rauðufossafjöll. Ekið var austan við Krakatind, inn á Landmannaafrétt og komið inn á Dómadalsleið. Á vinstri hönd mátti sjá Heklu. Ekið var eftir Dómadalsleið í vesturátt og loks var svokölluð Næfurholtsleið ekin tilbaka að Hótel Rangá þar sem vettvangsferðinni lauk að kvöldi.

4.5. Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins voru teknar skýrslur af Guðmundi Inga Gunnlaugssyni, sveitarstjóra Rangárþings ytra; Skúla Jónssyni bónda, Selalæk; Eggerti S. Pálssyni bónda, Kirkjulæk í Fljótshlíð; Ásgeiri Tómassyni, fyrrverandi bónda, Kollabæ í Fljótshlíð; Ingvari Magnússyni, fjallkóngi í eftirleit, Minna-Hofi og Ingimar Grétari Ísleifssyni, fjallkóngi í fyrstu leit, Sólvöllum. Að einstökum efnisatriðum í skýrslum aðila er vikið í úrskurði þessum, eftir því sem tilefni er til, en uppskriftir á þeim eru meðal gagna málsins.

5. SAGA AFRÉTTAR

Hér verður í fyrstu greint frá elstu ritheimildum um landnám á því svæði sem til meðferðar er og síðan rakin í stórum dráttum saga afmörkunar og nýtingar á Rangárvallaafrétti frá öndverðu til þessa dags.

5.1. Landnám

Í Landnámabók er nefndur einn aðallandnámsmaður í Rangárþingi, Ketill hængur Þorkelsson. Ketils er að nokkru getið í sögu Egils Skalla-Grímssonar enda veitti hann föðurbróður Egils liðveislu í baráttu hans gegn Haraldi konungi hárfagra. Í Sturlubók og Hauksbók segir svo:

Ketill hængur hét ágætr maðr í Naumdælafylki, son Þorkels Naumdæljarls ok Hrafnhildar dóttur Ketils hængs ór Hrafnistu. Ketill bjó þá í Naumudal, er Haraldr konungr hárfagri sendi þá Hallvarð

harðfara ok Sigtrygg snarfara til Þórólfs Kveld-Úlfssonar, frænda Ketils. Þá dró Ketill lið saman ok ætlaði at veita Þórólfi, en Haraldr konungr fór et efra um Eldueið ok fekk skip í Naumdœlafylki ok fór svá norðr í Álqst á Sandnes ok tók þar af lífi Þórólf Kveld-Úlfsson, fór þá norðan et ytra ok fann þá marga menn, er til liðs ætluðu við þá Þórólf; hnekkði konungr þeim þá. En litlu síðar fór Ketill hængr norðr í Torgar ok brenndi inni Hárek ok Hrærek Hildiríðarsonu, er Þórólf höfðu rægðan dauðarógi; en eptir þat réð Ketill til Íslandsferðar með Ingunni konu sína ok sonu þeira. Hann kom skipi sínu í Rangárós ok var enn fyrsta vetr at Hrafnóptum. Ketill nam ǫll lǫnd á milli Þjórsár ok Markarfljóts; þar námu síðan margir gofgrir menn með ráði Hængs. Ketill eignaði sér einkum land milli Rangár ok Hróarslækjar, allt fyrir neðan Reyðarvatn, ok bjó at Hofi. ... Hængr hafði <ok> undir sik lǫnd ǫll fyrir austan Rangá ena eystri ok Vatsfell til lækjar þess, er fellr fyrir útan Breiðabólstað ok fyrir ofan Þverá, allt nema Dufþaksholt ok Mýrina; þat gaf hann þeim manni er Dufþakr hét; hann var hamrammr mjök.¹

Talið er að í þessari frásögn sé samsteypa tveggja texta, annars vegar úr Egils sögu þar sem Ketill er sagður hafa numið allt land milli Þjórsár og Markarfljóts, „á milli fjalls ok fjöru“, og hins vegar úr upphaflegri Landnámabók þar sem Katli er ekki ætlað stærra landnám en á milli Rangár (væntanlega Ytri-Rangár) og Hróarslækjar og austur fyrir Rangá eystri eins og nánar er tilgreint í frásögninni hér að framan. Þennan mun má sjá með því að bera saman frásögn Sturlubókar og Hauksbókar annars vegar og Melabókar hins vegar en hún er elsta varðveitta gerð Landnámabókar.²

Haraldur Matthíasson kemst svo að orði um landnám Ketils hængs:

Landnám Ketils hængs er stórt. Hann nemur Rangárvelli austan Hróarslækjar, en neðan Stotalækjar, mestallan Hvolhrepp og nokkuð af Fljótshlíð. Sumar heimildir eigna honum að vísu miklu stærra land ... Af landnámi sínu fargar hann engu til neins landnámsmanns, nema selur Oddalönd Þorgeiri Ásgrímssyni. Er sem hann geymi landið handa sonum sínum.³

Á öðrum stað ályktaði Haraldur, með hliðsjón af Sturlubók og Hauksbók, að Ketill hængur hefði numið „alla Fljótshlíð og inn af henni Einhyrningsmörk allt inn til óbyggða ...“⁴

Fleiri landnámsmenn eru nefndir í héraðinu. Í Sturlubók og Hauksbók er þessi frásögn:

Þorkell bundinfóti nam land at ráði Hængs⁵ umhverfis Þríhyrning ok bjó þar undir fjallinu; hann var hamrammr mjök.⁶

Innarlega í Vatnsdal, sem liggur undir Þríhyrning að suðaustan, hafa fundist bæjartóttir fornar og eru getgátur um að þar hafi landnámsbær Þorkels verið.⁷

Í Sturlubók og Hauksbók segir enn fremur:

Eilífr ok Björn bræðr fóru ór Sogni til Íslands. Eilífr nam Odda enn litla upp til Reyðarvatns ok Víkingslækjar. ... Björn bjó í Svínhaga ok nam land upp með Rangá ...⁸

1 *Landnámabók*. Íslensk fornrit. 1. b. Jakob Benediktsson gaf út. Reykjavík 1986. S. 346-347. Frásögnin er að mestu samhljóða í *Sturlubók* og *Hauksbók*. Sbr. *Egils saga Skalla-Grímssonar*: Íslensk fornrit. 2. b. Sigurður Nordal gaf út. Reykjavík 1933. S. 58-60.

2 *Landnámabók* 1986, s. 346 (3. nmgr.). Haraldur Matthíasson, 1982: *Landið og Landnáma*. 2. b. Reykjavík. S. 421-422.

3 Haraldur Matthíasson, 1982: *Landið og Landnáma*. 1. b. Reykjavík. S. 49-50.

4 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 422.

5 at ráði Hængs er ekki í Melabók (*Landnámabók* 1986, s. 351).

6 *Landnámabók* 1986, s. 350.

7 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 431-432.

8 *Landnámabók* 1986, s. 356.

Oddi hinn litli er, að sögn Haralds Matthíassonar, milli Hróarslækjar og Ytri-Rangár. Reyðarvatn telur hann að hafi verið austan við landnám Eilífs og hafi landnámið náð 5-6 km upp fyrir vatnið.¹

Í Sturlubók er maður nefndur Kolli (Kolr í Hauksbók) Óttarsson. Hann nam land „fyrir austan Reyðarvatn ok Stotalæk fyrir vestan Rangá ok Tröllaskóg ok bjó at Sandgili“.²

Þá er að nefna landnámsmanninn Flosa Þorbjarnarson. Hann er sagður hafa drepit þrjá sýslumenn Haralds konungs hárfagra og farið eftir það til Íslands. Að sögn Sturlubókar nam hann land „fyrir austan Rangá, alla Rangárvöllu ena eystri“.³ Talið er að Flosi hafi numið land milli Eystri- og Ytri-Rangár, upp frá landi þeirra Ketils hængs og Eilífs, sem áður eru nefndir, þ.e. frá efsta hluta Hróarslækjar eða Reyðarvatns.⁴

Einnig er þess getið að Þorsteinn (síðar nefndur tjaldstæðingur) Ásgrímsson hafi numið land að ráði Flosa „fyrir ofan Víkingslæk til móts við Svínhaga-Björn <ok> bjó í Skarðinu eystra“.⁵ Ekki er vitað með vissu hvar bær Þorsteins stóð en talið er líklegast að hann hafi verið í dalnum inn af Selsundi.⁶ Þorgeir, bróðir Þorsteins, er sagður hafa keypt Oddalönd að Hrafnri Hængssyni „ok Strandir báðar ok Vatnadal“⁷ ok allt milli Rangár ok Hróarslækjar; hann bjó fyrst í Odda ok fekk þá Þórirðar Eilífsdóttur“.⁸ Móðursystir þeirra bræðra, Þórunn, kom með þeim til Íslands og nam hún „Þórunnarhálsa alla“.⁹ Þeir munu vera í landi Næfurholts.¹⁰

Fyrir austan Rangá að Fiská nam Hrólfur rauðskeggur land:

Hrólfur rauðskeggr hét maðr; hann nam Hólmslönd öll milli Fiskár og Rangár ok bjó at Forsi. Hans börn váru þau Þorsteinn rauðnefr, er þar bjó síðan, ok Þóra móðir Þorkels mána ...¹¹

Varla fer á milli mála að Rangárvellir milli Rangánna beggja hafa verið numdir í öndverðu samkvæmt frásögn Landnámabókar og landnámið síðan skipst milli fylgdarmanna Ketils hængs og annarra sem síðar komu. Efri mörkum landnámsins er ekki lýst nákvæmlega en hafa má til hliðsjónar nokkur kennileiti sem nefnd eru: Stotalækur (Stokkalækur) og Reyðarvatn (efri mörk landnáms Ketils hængs), Oddi hinn litli milli Hróarslækjar og Ytri-Rangár (landnám Eilífs), Svínhagi (bær Björns), Sandgil (bær Kolla Óttarssonar), Skarðið eystra (líklega í dalnum inn af Selsundi, bær Þorsteins Ásgrímssonar¹²) og Þórunnarhálsar. Einnig er rétt að minna á það sem stendur í Egils sögu að Ketill hængur hafi numið land „milli fjalls ok fjöru“. Egils saga er þó ekki talin mjög traust sagnfræðileg heimild.

5.2. Rangárvallaafréttur

Afréttur Rangvellinga nefnist Laufaleitir og er nafnið dregið af fjalli því á afréttinum er heitir Laufafell.

Vikið er að afrétti Rangvellinga í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns þegar lýst er

1 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 437.

2 *Landnámabók* 1986, s. 356.

3 *Landnámabók* 1986, s. 362. Samhljóða lýsing er í *Hauksbók* (*Landnámabók* 1986, s. 363).

4 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 439.

5 *Landnámabók* 1986, s. 362.

6 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 439.

7 Þannig ritað í *Sturlubók* en Varmadal í *Hauksbók* og mun það vera rétt (sbr. *Landnámabók* 1986, s. 360 (3. nmgr.) og s. 363).

8 *Landnámabók* 1986, s. 360.

9 *Landnámabók* 1986, s. 360.

10 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 439.

11 *Landnámabók* 1986, s. 358.

12 Sbr. Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 439.

jörðinni Reynifelli: „Afrjetti á jörðin tvo, so sem allar jarðir í Árverjahrepp, einn þann, sem heitir Laufaleit, annan fyrir austan Markarfljót.“¹ Um jörðina Steinkross segir að jörðin eigi afrjetti „til fjelags með öðrum á Rángárvöllum“.² Afréttum Odda er þannig lýst í Jarðabókinni:

Afrjetti á staðurinn til fjelags með jörðum á Rángárvöllum.

Allan hálfan afrjett í Miðmörk, hver nú er ljeður til brúkunar nokkrum af staðarins landsetum.³

Oddakirkju var einnig eignaður afréttur í Norðurkinn eins og fram kemur í dómi sem kveðinn var upp 1574 um kæru Erasmusar Villatssonar á hendur Halldóri nokkrum Gíslasyni vegna óleyflegs reksturs úr afréttinum Norðurkinn.⁴ Þessi afréttur, Norðurkinn, er einu sinni nefndur í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns og þá í sambandi við Gunnarsholt. Þar segir að jörðin eigi nautabeit í Norðurkinn „er menn vita nú ekki hvar er“.⁵

Á lausri örk í Jarðabókinni er lýsing á nokkrum eyðijörðum í Árverjahreppi. Þar eru nefndar jarðirnar *Hrafnsstaðir* (eða *Hrappsstaðir*) milli Þorleifsstaða og Reynifells, *Stórisbólur* (eða *Tröllaskólur*) til útsuðurs frá Árbæ og síðan áfram allt norður til *Kanastaða* milli Selsunds og Haukadals. Síðan er vitnað í Hungurvöku eftir minni um að Næfurholt hafi staðið í miðri sveit og Hekla verið þingstaður en sá sem frásögnina ritaði kvaðst þó ekki hafa heyrt eyðijarðanöfn þar fyrir norðan nema einvörðungu Frostastaði.⁶ Þessi frásögn Jarðabókarinnar er þannig byggð á sögusögn-um og er ekki kunnugt um að þar hafi farið fram rannsóknir á mannvistarleifum.

Snemma á 19. öld gerðist bóndinn á Rauðnefsstöðum, Jón Þorgilsson, sekur um að taka lömb frá nokkrum bændum í Hvolhreppi í hagagöngu. Sættir náðust í máli þessu milli hreppstjórans í Rangárvallahreppi og bóndans, og voru þær færðar til bókar 19. nóvember 1811. Í sættargerðinni segir m.a.

1., að Bóndinn Jón Þorgilsson lofar, og skuldbindur sig til aldrei eptirleides, under neinu Skyne að liá né leyfa nokkurn Fjár- eða Lamba upprekstur, hvörke í Rángárvalla Afrett, né sína Búfiárhaga. 2., að Hreppstíórnir gefa hönum upp allar sektir og Bætur fyrir þann nú ákjærda, næstlidid Sumar ólöglega leyfda Lambarekstur í Afrettinn og 3., taka optnefndir Hreppstíórar að ser, síalfir að innkrefia Lamba eða Hagatollinn af þeim Hvolhreppsbændum sem þannig höfdu í Afrettinn rekið.⁷

Séra Ásmundur Jónsson, prestur í Odda á Rángárvöllum, svaraði spurningu um afrétti sóknarmanna með þessum orðum árið 1839:

Afrétti eiga Rangárvellir (öbæir þeir, sem milli Rangánna liggja suður að Þverá, hvar til einnig Bakkabæirnir reiknast, strax fyrir utan Ytri-Rangá tekur Holtasveit við, en Hvolhreppurinn nær út að Eystri-Rangá) tvo, nl. Fremri- og Innri-Laufaleitir (Markarfljót aðskilur þessa afrétti), sem liggja í fjallaklasanum frá Heklu að Tindfjöllum. eru þar fleiri hæðir nafngreindar, t.d. Vatnafjöll, Faxi etc. á Fremri-Laufaleitum. Á þeim innri er Sáta helzta fjallið. Þessir afréttir eru almenningar og þangað reka ei aðrar sveitir en Rangárvellir. Réttir eru hér haldnar fimmtudaginn í 23. viku sumars skammt frá Keldum, er kallast Keldnaréttir. Sækja þær fáir aðrir en Rangvellingar. Bæir þeir, sem til þessarar

1 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 1. b. Kaupmannahöfn 1913-1917 (ljóspr. 1980). S. 230. Árverjahreppur var annað nafn yfir Rangárvelli.

2 *Jarðabók Árna og Páls* 1, s. 237.

3 *Jarðabók Árna og Páls* 1, s. 260.

4 Skjal nr. 2 (12). Erasmus var prófastur í Odda og á Breiðabólstað (1573-1579) (*Alþingisbækur Íslands*. 1. b. Reykjavík 1912-1914. S. 459).

5 *Jarðabók Árna og Páls* 1, s. 245.

6 *Jarðabók Árna og Páls* 1, s. 278. Þess skal getið að ekki er minnst á Næfurholt í Hungurvöku.

7 Skjal nr. 2 (9).

sóknar heyra og liggja fyrir austan Eystri-Rangá, en norðan Þverá, heyra til Hvolhrepp og eiga þar afrétt, en þeir bæir í þessari sókn, sem liggja fyrir vestan Rangá ytri, heyra til Holtamannahrepp og hafa sama afrétt og Holtasveit.¹

Í lýsingu séra Jóhanns Björnssonar frá svipuðum tíma er greint frá afréttarlandi Keldnasóknar og það sagt vera almenningur:

Afréttarland er Laufaleitir (almenningur). Rangárvallasveit ein á þar upprekstur. Keldnaréttir eru hér haldnar 22 vikur af sumri, tilsóktar af Rangvellingum.²

Undir lok aldarinnar var lýst landamerkjum milli Fljótshlíðarhrepps og Rangárvallahrepps bæði á hrauninum og afréttum:

Úr fjallinu Þríhyrning sjónhending í Hæringsfell (samkvæmt landamerkjabréfi á milli Þorleifsstaða og Kyrkjulækjar) og svo úr Hæringsfelli aftur sjónhending í landnorður inn hraunin á hæsta hnjúkinn á Tindfjallajökli, úr honum austur yfir jökulinn í stærsta gilið norðan í jöklinum, þaðan í Þrætuhöfuð, úr því ræður áin „Hvítmaga“ og aðskilur hún afréttina Rangárvalla-afrétt og Grænaþjall, þar til hún fellur í Markarfljót. Úr því ræður Markarfljót og aðskilur afrétt Fljótshlíðarhrepps, Grænaþjall, frá öðrum afréttum, allt þar til kemur fram að landamerkjum jarðarinnar Fljótsdals.

Fljótshlíðarhreppi 2. maí 1892

(Í umboði hreppsnefndar)

Guðm. Guðmundsson

Fyrir Teigseignina samþykkur Guðm. Guðmundsson

Fyrir Hlíðarendatorfuna samþykkir

Fyrir Eyvindarmúlatorfu samþykkir³

Fyrir Barkarstaði samþykkir Tómas Sigurðsson

Fyrir Fljótsdal samþykkir Ágúst Jónsson

Fyrir Þorleifsstaði samþykkir Guðrún Guðmundsdóttir

Puríður Jónsdóttir, samþykk fyrir Rauðnefsstaði

Á afréttarmörkum milli Laufaleitar og Grænaþjalls

samþykkir Steinn Guðmundsson (oddviti Rangárvallahrepps)⁴

Landamerkjabréf þetta var lesið upp og bókað á manntalsþingi að Kirkjulæk í Fljótshlíð 18. maí 1892 og ritað í landamerkjabók.

Sveitarstjóri Rangárvallahrepps lýsir mörkum afréttarins á þessa leið í bréfi til sýslunefndar 25. apríl 1979:

Frá landamörkum Rauðnefsstaða við Þrifjöll í hæsta tind Tindfjallajökuls (Ými), úr Ými í Hvítmögu við Faxatagl. Hvítmaga í Markarfljót, Markarfljót í Kaldaklofskvísl, Kaldaklofskvísl í Bláfjallakvísl, sem síðan ræður mörkum í Mýrdalsjökul austan Bláfjalla.

Mýrdalsjökull að kvísl þeirra, sem rennur fast austan við Mælifell (Stórilækur), Stórilækur í Brenni-

1 *Rangárvallasýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1845, 1856 og 1872-1873*. Reykjavík 1968. S. 137.

2 *Rangárvallasýsla* 1968, s. 155.

3 Engin nöfn standa hér fyrir aftan.

4 Skjal nr. 2 (28).

vínskvísl, hún síðan í Hólmsá við Svartafellstanga, Hólmsá og Hólmsárlón að upptökum Hólmsár í Hólmsárbotnum, þaðan í há-Torfajökul. Úr Torfajökli í upptök syðri kvíslar Markarfljóts, þaðan í Krakatind, úr Krakatindi í Ófærugilsbotn. Síðan ráða landamörk aðliggjandi jarða, Næfurholts, Selsunds, Kots, Keldna, Árbæjar og Foss.

Þessi landamerkjalyking er gerð samkv. bestu vitund bænda á Rangárvöllum.¹

Jafnframt þessu kvaðst sveitarstjórinn ekki kannast við neinar skriflegar heimildir sem staðfestu eignarrétt á afréttarlandinu.

Í afréttarlýsingu sveitarstjórans er vísað til landamerkja aðliggjandi jarða, og er því rétt að taka þau upp hér eins og þau koma fyrir í landamerkjabréfum.

Landamerki Rauðnefsstaða:

Landamerki fyrir Keldnakyrkjufjörðinni Rauðnefsstöðum á Rangárvöllum. Hæringsfell er hagamark milli Rauðnefsstaða og Þorleifsstaða gagnvart Fljótshlíðarhreppi, úr Hæringsfelli norður um öldur og niður í „Markagil“ svo niður Markagil² ofan í mynni, þaðan beina línu í „Búrfell“ í Grímsnesi alla leið út að Rangá, ræður svo áin alla leið inn að „Valá“ og svo Valá inn að Valagili, þaðan sjónhending í upphaflega nefnt Hæringsfells horn.

Keldum 24. maí 1890

Þuríður Jónsdóttir

Árni Guðmundsson Guðm. Guðmundsson Steinn Guðmundsson (oddviti)³

Annað landamerkjabréf fyrir Rauðnefsstaði, eldra en ekki þinglesið, er á þessa leið:

Rauðnefsstaða Landamerke eru þessi.

Úr midiu Hæringsfelle ofan hiá Þorleifsstadakinn niður í þann litla gilbotn sem liggur í nedsta krók á Markagile, síðann opid Markagils minne, út eftir heidinne, stefnu á þann stóra grióthól, sem er á stefnu á Þorgeirshól, og úr Þorgeirshól síóndeiling í Rángá, síðan ræður Rángá fyrir allt ad Valá, og Valá í Valahnúk, úr Valahnúk og í Hæringsfell afftur.

Þetta ofannskrifad er ordrett effter þeirre gömlu Lögfestu.⁴

Sauðdtune d. 4. October 1815.

Ejvindur Nicolausson.⁵

Landamerki Næfurholts:

Landamerki jarðarinnar Næfurholts í Rangárvallahreppi eru samkv. þinglesinni lögfestu frá 27. maí 1789 sem hjer segir: í fyrstu milli Haukadals og Næfurholts, úr Stórusteini sem N er hoggvið á⁶ sjónhending í Rángá⁷ fyrir norðan ártorfur⁸ í nefið fyrir utan Rángá er nefnist Beinakrókur þaðan ræður áin

1 Skjal nr. 4 (30), sbr. nr. 4 (29).

2 svo niður Markagil bætt við milli lína.

3 Skjal nr. 2 (1). Landamerkjabréfið var upplesið og bókað á manntalsþingi að Reyðarvatni 30. maí 1890.

4 Þessi lögfesta hefur ekki fundist í Þjóðskjalasafni enda tilvísunin ónákvæm.

5 Skjal nr. 2 (4). Hér er fylgt eftirriti Jóns Þorkelssonar frá 2. júlí 1908 en lesið úr styttingum.

6 Í lögfestu, sem undirrituð er 6. maí 1769, stendur: „... úr Stóra steinenum Vestan í Biölfelle hvar N er uppáklappad ...“ (skjal nr. 2 (29)).

7 Sýnist standa *Itre Rána* í lögfestunni.

8 Í lögfestunni stendur hér á eftir: „... Sydan ræður áen Jnni Ófærugil ...“

inní Ófærugil og allt inni Sauðafellsbotna, úr botnunum í Rauðöldur, þaðan í Stóraskógsbotna, þaðan í Þríhyrnda-klettinn á hrauninu, þaðan í Nautaskarð¹ fyrir austan Bjólfell, þaðan sjónhending vesturyfir fjallið í Stórastein aptur.

Næfurholti 4. maí 1886
Ófeigur Jónsson

Samþykkir: Hannes Jónsson, Ólafur Jónsson.

Hvað afrjettar takmörk Rangárvallahrepps snertir er liggja meðfram ofangreindrar jarðar landi samþykkja: Br. Stefánsson, Árni Guðmundsson

Fyrir Landmannahrepps-afrijetta-land, er þessu samþykkur fyrir hönd hreppsnefndarinnar. Kristófer Jónsson (h.s.).

Samþykkir fyrir hönd hreppsnefndarinnar í Rangárvallahreppi hvað afrijetta land hreppsins snertir. Steinn Guðmundsson (oddviti)²

Landamerki Selsunds:

Landamerki jarðarinnar Selsunds í Rangárvallahreppi, eru samkvæmt þinglesinni og óátalinni lögfestu frá 3. júní 1789 sem hjer greinir: úr Illadí í Kanastaðabotna, þaðan í Þríhyrnda klett, þaðan í Stóraskógsbotna, þaðan í Fálkahamar, þaðan í Geldingabæli, og svo þaðan aptur í Illadí.³

Selsundi 25. apríl 1886
Ólafur Jónsson

Hvað afrijetta takmörk Rangárvallahrepps snertir, er liggja að áðurgreindu landi, samþykkja: Br. Stefánsson, Árni Guðmundsson

Samþykkir: Páll Jónsson, Ófeigur Jónsson, Hannes Jónsson

Samþykkir fyrir hönd hreppsnefndarinnar í Rangárvallahreppi hvað afrijetta-land hreppsins snertir. Steinn Guðmundsson (oddviti)⁴

Landamerki Kots:

Landamerki jarðarinnar Kots í Rangárvallahreppi hafa verið talin sem hjer segir: að austan ræður Pálssteinn, þaðan sjónhending í Grástein, þaðan í Hvítamel, þaðan í Geldingabæli, þaðan í Fálkahamar, og þaðan aptur í Pálsstein, fyrstnefndan.

Koti 4. maí 1886
Böðvar Jónsson

Samþykkir: Böðvar Jónsson, Páll Jónsson, Ólafur Jónsson

1 issta Nautaskarð í lögfestunni.

2 Skjal nr. 2 (19). Landamerkjabréfið var upplesið og bókað á manntalsþingi að Reyðarvatni 24. maí 1886.

3 Að undanskildum lítils háttar orðalagsmun (t.d. „... þaðan í Geldingabæli og so í Íllady“⁴) er landamerkjalyfing þessi efnislega í fyllsta samræmi við lögfestuna eins og hún er rituð með hendi Páls stúdents Pálssonar (19. öld) (sbr. skjal nr. 4 (40)).

4 Skjal nr. 2 (18). Landamerkjabréfið var upplesið og bókað á manntalsþingi að Reyðarvatni 24. maí 1886.

Hvað afrjettar takmörk Rangárvallahrepps snertir, er liggur meðfram ofangreindrar jarðar landi samþykkja: Br. Stefánsson, Árni Guðmundsson

Samþykkir fyrir hönd hreppsnefndarinnar í Rangárvallahreppi, hvað afrjettar lönd hreppsins snertir. Steinn Guðmundsson (oddviti)¹

Landamerki Keldna:

Landamerki fyrir jörðinni Keldum á Rangárvöllum, ásamt Króktúni, Tungu og öðrum eyðijörðum hennar.

Kyrkjuhóll, við botn Stokkalækjar er hagamark milli Keldna og Stokkalækjar, úr Kyrkjuhól stefnu í vörðu þá er stendur hæst á öldu þeirri er lengst gengur norður af Stokkalækjarhólum – í staðinn fyrir „Hraunlæksbotn“, sem er norðaustan við téða öldu, enn sem nú er kafin sandi, og þar með gjöreyddur – svo sjónhending úr fyrgreindri vörðu í „Blesuvikshól“, úr Blesuvikshól stefnu í „Pálsstein“, úr Pálssteini stefnu í „Rauðkoll“, úr Rauðkoll stefnu í „Hnauk“ á Vatnsdalsfjalli alla leið suður í Rangá (eystri), ræður svo áin alla leið að mynni „Stokkalækjar“ þar sem hann fellur í ána undir „Bergsnefi“, með þeim ummerkjum, að austurkvísl sú er fellur fyrir austan „Austurhaldið“, sé tekið, svo það (o: austurhaldið) verði í Keldnalandi, ræður svo Stokkalækur alla leið að upphaflega nefndum Kyrkjuhól.

Keldum 24. maí 1890

Þuríður Jónsdóttir

Eggert Pálsson, Tómas Böðvarsson. Fyrir Árbæ Árni Guðmundsson²

Landamerki Árbæjar:

Landamerki Árbæjar á Rangárvöllum.

Fyrst er Rauðkollur að norðan, úr Rauðkoll í vörðu sem er upp á háhrauns brúninni. Þaðan beina stefnu í vörðu við Rangá fyrir vestan Foss eða í hæsta hornið á Þríhyrningi. Þaðan ræður áin fram í árholt þar sem er bein stefna úr Rauðkoll, sem fyr er greindur, í Hnauk á Vatnsdalsfjalli. Þaðan beina stefnu í Rauðkoll sem áður er nefndur.

Fyrir Árbæinn Árni Guðmundsson

Fyrir Keldur Þuríður Jónsdóttir Sæmundur Ólafsson á Fossi.³

Landamerki Foss:

Landamerki fyrir jörðinni Fossi á Rangárvöllum.

Tvær vörður standa saman niður við Rangá skammt fyrir innan múlann á Árbæ, sem er markavörður milli Árbæjar- og Foss-lands, úr téðum vörðum bein stefna í hól sem varða er á, á borgarbrekkunni, aftur úr þeirri vörðu beina stefnu og sjónhending í vörðu sem er á há-hraunsnefinu austur af Skógsöldu, sem er vestur og norður-hornmark á Fosslandi. Aftur úr þeirri vörðu beina stefnu í svonefndan hraunháls þar sem reiðskarði heitir vestur af hafrafelli og sem safnfé Rangvellinga fer út um til rétta í Keldnaréttir, úr nefndu reiðskarði svo beina línu austur að Rangá í gil, sem kemur niður úr Rauðnefsstaðafjalli næst fyrir innan svo nefnda Aurmýri í Rauðnefsstaðalandi. Ræður síðan Rangá marki milli Foss og Rauðnefsstaða niður með Rangá að fyrstnefndum tveim vörðum.

Þessum mörkum eru samþykkir fyrir hönd hreppsins:

1 Skjal nr. 2 (17). Landamerkjabréfið var upplesið og bókað á manntalsþingi að Reyðarvatni 24. maí 1886.

2 Skjal nr. 2 (16). Landamerkjabréfið var upplesið og bókað á manntalsþingi að Reyðarvatni 30. maí 1890.

3 Skjal nr. 2 (15). Landamerkjabréfið var upplesið og bókað á manntalsþingi að Reyðarvatni 30. maí 1890.

Sigurður Guðmundsson
Steinn Guðmundsson (oddviti Rangárvallahrepps)

Jón Árnason (Eigandi¹ Foss)
Tómas Böðvarsson varaoddviti

Fyrir Árbæinn Guðrún Guðmundsdóttir.²

Í ritinu *Göngum og réttum* er afrétti Rangvellinga lýst þannig:

Afréttur Rangvellinga heitir Laufaleitir, og er nafnið dregið af fjalli því á afréttinum, er Laufafell heitir. Er það á norðvesturtakmörkum hans, nokkru sunnar en upptök Markarfljóts eru, en það á upptök sin vestan og norðvestan í Torfajökli og rennur fyrst eftir Reykjadölum. Hábunga Torfajökuls skilur milli Landmannaafréttar og Rangvellingaafréttar, þannig að Rangvellingar eiga suðurhlíðar jökulsins allt austur í Hólmsá. Að austan takmarkast Laufaleitir af Skaftártungumannaafrétti norðar og Álftaversafrétti sunnar. Suðurtakmörk afréttarins eru Mýrdalsjökull austan til, en þá Bláfjallakvísl, sem kemur úr Mýrdalsjökli norðan við Bláfjöll og rennur í Kaldaklofskvísl, er síðan ræður mörkum, þar til hún fellur í Markarfljót, þá Hvítmaga, jökulkvísl, sem kemur úr Tindfjallajökli og fellur í Markarfljót, en síðan Tindfjallajökull niður um heimahaga.³

Enn fremur liggur fyrir dómur Hæstaréttar frá 15. júní 1989 um mörkin milli afréttarlanda Álftavershrepps og Rangárvallahrepps. Tildrög málsins voru þau að hreppsnefnd Álftavershrepps í Vestur-Skaftafellssýslu höfðaði mál á hendur hreppsnefnd Rangárvallahrepps til að fá skorið úr um mörkin milli afrétta þessara hreppa. Kröfur sóknaraðila voru þær að mörkin milli afréttarlands Álftavershrepps að austan og Rangárvallahrepps að vestan yrði sem hér segir:

1. Aðallega eftir línu, sem hugsast dregin úr Mýrdalsjökli eftir beinni línu úr upptökum Fúlalækjar sunnan jökuls þvert yfir jökulinn og í Strútslaug,
2. Til vara eftir línu, sem hugsast dregin úr Mýrdalsjökli eftir beinni línu úr upptökum Fúlalækjar sunnan jökuls þvert yfir jökulinn í miðjan (Meyjar-)Strút og þaðan í Strútslaug.
3. Til þrautavara er krafist, að hinn áfrýjaði dómur verði staðfestur, að því er varðar landamerkin.⁴

Varnaraðilinn (Rangárvallahreppur) krafðist þess að dómkröfum stefnanda yrði hrundið og að mörkin milli afréttarlandanna yrðu ákveðin:

úr Mýrdalsjökli frá upptökum kvíslar þeirrar, sem rennur fast austan við Mælifell (Stórilækur), Stórilækur í Brennivinskvísl, hún síðan í Hólmsá við Svartafellstanga, Hólmsá og Hólmsárlón að upptökum Hólmsár í Hólmsárbotnum og þaðan í há-Torfajökul.⁵

Niðurstaða héraðsdóms var á þá leið að mörkin skyldu vera á línu „er hugsast dregin úr upptökum Fúlalækjar í hæsta punkt á Mælifelli, þaðan í hæsta punkt á Meyjarstrút, þaðan í Strútslaug (Hólmsárbotna)“.⁶ Hæstiréttur staðfesti héraðsdóm með áðurnefndum dómi 15. júní 1989.

Þá ber að geta þess að 7. ágúst 1951 var undirrituð sáttargerð um mörk Landmannaafréttar en hann liggur að vesturmörkum Rangárvallaafréttar. Landmannaafréttur er í sáttargerðinni afmarkaður sem hér segir:

1 Skrifað *Eigandur* en leiðrétt hér.

2 Skjal nr. 2 (14). Landamerkjabréfið var upplesið og bókað á manntalsþingi að Reyðarvatni 27. maí 1892.

3 *Göngur og réttir*: 1. b. Bragi Sigurjónsson bjó til prentunar. Önnur prentun aukin og endurbætt. Akureyri 1983. S. 228.

4 Hrd. 1989: 1011-1012.

5 Hrd. 1989: 1014.

Úr Ófærugili í Tröllkonuhlaup í Þjórsá, eftir Þjórsá í Tungnaá, eftir Tungnaá í Blautukvísl, eftir Blautukvísl í Blautukvíslarbotna, þaðan í Þóristind, og þaðan sjónhending í Þveröldu, og úr Þveröldu í Svartakamb, þar sem hann er hæstur, þaðan þvert í Tungnaá, síðan eftir Tungnaá í Kirkjufellsós, og eftir honum í Kirkjufellsvatn, þaðan eftir Hábarmi í há-Torfajökul, frá Torfajökli í upptök syðri kvíslar Markarfljóts, þaðan í Krakatind og þaðan í Ófærugil.¹

Að síðustu skal hér vikið að dómsmáli sem upp kom vegna ágreinings um það hvort Ferðafélag Íslands ætti að greiða fasteignagjöld af tveimur skálum félagsins við Álftavatn. Ekki var deilt um valdmörk sveitarfélagsins og engin afstaða tekin til stjórnarsýslumarka. Ferðafélag Íslands hélt því fram að sæluhús félagsins féllu undir ákvæði 1. mgr. 5. gr. laga nr. 4/1995 og væri því óskýlt að greiða fasteignaskatt af sæluhúsunum. Dómur héraðsdóms var kveðinn upp 27. febrúar 1997 og féll hann Ferðafélaginu í vil. Málinu var síðan áfrýjað til Hæstaréttar og með dómi réttarins 16. október 1997 var viðurkenningarkröfu Ferðafélagsins hafnað. Jafnframt var vísað frá héraðsdómi þeirri kröfu áfrýjanda, Rangárvallahrepps, að staðfest yrði að álagning fasteignagjalda á skála Ferðafélagsins við Álftavatn væri rétmæt og lögum samkvæm.²

Tilhögun smölunar á öldinni, sem leið er lýst í fyrrnefndu riti, Göngum og réttum: Laufaleitir eru tvö leitarsvæði. Kallast annað Austurfjall en hitt Vesturfjall og er sinn fjallkóngurinn fyrir hvorri leit. Að auki smöluðu Rangvellingar afrétt þann sem Hekluhraun kallast og skiptist það einnig í tvö svæði: Vesturhraun og Austurhraun. Þar voru tveir leitarföngjar sem kallaðir voru hraunkóngar. Venja var sú að lesa fjallseðil við kirkju eftir messu, bæði Keldna- og Oddakirkju, eigi síðar en viku fyrir göngur en lagt var í fyrstu leit á Austurfjalli laugardaginn í 22. viku sumars. Á mánudegi var komið í Skiptingaröldu sem svo er nefnd, um þriggja tíma lestagang úr Hvanngili. Þar skipti fjallkóngur mönnum í leitir. Tveir menn voru sendir austur með Mýrdalsjökli til að safna Veðurháls og Mælifell en þrír menn fóru í Krókagil. Hinir sem eftir voru héldu að Strúti (Meyjarstrúti), einu hæsta fjalli á Laufaleitum, og var þar enn skipað í leitir. Tveir voru sendir austan í Strútinn og í Strútsver, tveir voru sendir austur í Svartafellstanga allt að Hólmsá og smöluðu þeir Svartafell að austan og upp á því. Einn maður fór vestan í Strútinn og smalaði hann samhliða þeim sem fóru í Krókagilin. Norðan undir Strútnum hittust síðan allir leitarmenn áður en lagt var af stað með safnið á þriðjudagsmorgni. Frekari leit fór fram í Strútsöldum og í hlíðum Kaldaklofs, og einnig var farið fram á milli Útigönguhöfða og Ófæruhöfða og suður Vegahlíð ofan í Hvanngil. Síðar um daginn var allt féð rekið í rétt sem er í Hvanngili.

Vesturfjallsmenn lögðu degi síðar úr byggð og voru tólf saman. Þegar komið var inn í Lambadal var skipt í leitir. Tveir menn voru sendir með áburðarhestana austur á Launfit. Aðrir voru sendir til að smala Skyggni og Skyggnishlíðar, Hagafellshnausa og Hagafell. Hinir Vesturfjallsmennirnir smöluðu með sér leitarsvæðið við Rangá og Grasleysur en svo nefnast hnúkar inn með Rangá. Menn þessir fóru inn að Markarfljóti og yfir það fyrir norðan Laufafell. Þar sendi fjallkóngur sex menn til að safna Ljósártungur alla leið að Ljósá og síðan niður með henni fram á Launfit. Þá tóku við leitir upp með Ljósá, um Ljósárklofninga og austur og niður í Grashaga. Einnig var maður sendur í Jökulgilið. Á þriðja leitardegi voru menn sendir vestur yfir Markarfljót til að safna Faxe og fram með Fljótsgilinu alla leið fram á Krók. Aðrir smöluðu suður Brattháls og fram með Álftavatni. Í Króknum við Hvanngil mættust Vesturfjalls- og Austurfjallsmenn með safnið og gistu þar. Á fimmtudagsmorgni smöluðu báðir leitarflokkarnir framafréttinn þó þannig að Austurfjallsmenn söfnuðu sunnan og austan vegarins en Vesturfjallsmenn norðan og vestan. Síðasti áfanginn á leið til byggðar var Lambadalur og var þar höfð næturgisting áður en féð var rekið í Reyðarvatnsrétt.³

1 Hrd. 1981:1602 (nr. 199/1978), sbr. Hrd. 1955:116, (nr. 103/1953). Sáttin var gerð vegna dómsmáls um veiðirétt í Fiskivötnum (Veiðivötnum) suðvestan Vatnajökuls (Hrd. nr. 103/1953).

2 Hrd. 1997: 2763.

3 *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 228-243.

Nokkur veiði er í vötnum á afréttinum, einkum Álfta- og Laufavatni, og hefur Veiðifélag Rangárvallaafreittar umsjón með henni. Aðild að félaginu eiga öll lögbýli sem veiðirétt eiga á afréttinum. Syðst á afréttinum er nokkurt vikurnám til ofaniburðar, en engin greiðsla kemur þar fyrir. Allmörg sæluhús eða „þjónustuhús“ eru á afréttinum. Þar má nefna einn skála í Hrafninnuskeri, tvo við Álftavatn, einn í Hvannagili auk gangnamannaskála og tvö lítil hús í Reykjadölum. Flest eru þessi hús rekin í atvinnuskyni og var sótt um byggingaleyfi til sveitarfélagsins áður en þau voru reist.¹

6. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

6.1. Inngangur

Í úrskurðum óbyggðanefndar á fyrsta landsvæðinu, sem tekið var til meðferðar, málum nr. 1-7/2000, er í kaflanum „Almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra. Í úrskurðum óbyggðanefndar á næsta landsvæði, sem tekið var til meðferðar, er í kaflanum „Viðauki við almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við, sjá mál nr. 1-5/2001. Framangreindir tveir kaflar hafa nú verið felldir saman, með lítills háttar breytingum, og fylgja í viðauka með úrskurði þessum.

Þannig er gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi við landnám og þær breytingar sem á því hafa orðið síðan. Einnig er fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda. Gerð er grein fyrir flokkun lands í jarðir, almenninga og *afrétti* og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað er sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka sem og eignarhaldi á og undir jöklum og mörk við jökul eða á. Þá er fjallað um það hvort og þá hvaða vísbendingar um eignarréttarlega stöðu lands megi draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins. Því næst er fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem helst fjalla um eignarréttindi fyrir á tímum. Í því sambandi er gerð sérstök grein fyrir jarðamötum og jarðabókum, máldögum og vísitásum, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum. Loks eru dregnar saman meginniðurstöður um þau atriði sem að framan hafa verið rakin.

Þá hefur óbyggðanefnd við úrlausn sína litið til og tekið mið af niðurstöðum Hæstaréttar í fyrstu dómum réttarins í þjóðlendumálum, varðandi úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafreittur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi. Dómar þessir voru kveðnir upp 21. október 2004 í málum nr. 47 og 48/2004.

Í þeim köflum, sem hér fara á eftir, verður gerð grein fyrir þeim sérstöku forsendum sem úrskurður óbyggðanefndar í máli þessu byggist á. Sú umfjöllun er í beinu samhengi við framangreindar almennar niðurstöður óbyggðanefndar á svæðum I og II og vísar til þeirra. Í upphafi verður fjallað um landnám á því svæði sem hér er til meðferðar og því næst koma niðurstöður óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu Rangárvallaafreittar og annarra landsvæða sem til meðferðar eru í þessu máli.² Loks verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar.

6.2. Landnám

Af Sturlubók og Hauksbók Landnámu verður sú ályktun dregin að einn maður, Ketill hængur Þorkelsson, hafi numið það svæði sem nefnt er Rangárvellir en úthlutað síðan öðrum einstaka hluta landnámsins til búsetu. Melabók bendir hins vegar fremur til þess að frumlandnámsmennirnir hafi

1 Guðmundur Ingi Gunnlaugsson sveitarstjóri við skýrslutökur í máli nr. 3/2003.

2 Umfjöllun um staðhætti og gróðurfar á svæðinu er byggð á skýrslu Ingva Þorsteinssonar, ráðgjafa óbyggðanefndar á sviði náttúrufræði, sbr. skjal nr. 8, útgefnum kortum Landmælinga Íslands, örnefnaskrá frá Örnefnastofnun Íslands, athugunum í vettvangsferð, sbr. kafla 4.4., og almennum uppláttarritum, svo sem árbókum Ferðafélags Íslands.

verið fleiri. Heimildum ber þó saman um að landnám Ketils hængs hafi a.m.k. náð milli Rangár ytri og Hróarslækjar. Auk Ketils hængs koma eftirtaldir landnámsmenn einkum við sögu á Rangárvöllum: Eilífur úr Sogni í Noregi nam Odda hinn litla upp til Reyðarvatns og Víkingslækjar og Björn bróðir hans nam land upp með Rangá og bjó í Svínhaga. Kolli (Kolur) Óttarsson nam land fyrir austan Reyðarvatn og Stotalæk (Stokkalæk) fyrir vestan Rangá (þ.e. Eystri-Rangá) og bjó í Sandgili. Flosi Þorbjarnarson er sagður hafa numið alla Rangárvelli eystri og þá væntanlega upp frá landi þeirra Ketils hængs og Eilífs og Þorsteinn Ásgrímsson á að hafa numið land að ráði Flosa fyrir ofan Víkingslæk til móts við fyrrnefndan Björn í Svínhaga. Í Landnámabók er einnig minnst á konu er Þórunn hét en hún nam Þórunnarhálsa alla. Talið er að þeir séu í landi Næfurholts.

Af frásögn Landnámabókar má draga þá ályktun að Rangárvellir milli Ytri- og Eystri-Rangár hafi verið numdir í öndverðu og skipst milli nokkurra landnámsmanna. Efri mörk landnámsmanna eru þó óljós. Í því sambandi má þó taka mið af nokkrum kennileitum: Stotalækur (Stokkalækur) og Reyðarvatn (efri mörk landnáms Ketils hængs), Oddi hinn litli milli Hróarslækjar og Ytri-Rangár (landnám Eilífs), Svínhagi (bær Björns), Sandgil (bær Kolla Óttarssonar), Skarðið eystra (líklega í dalnum inn af Selsundi, bær Þorsteins Ásgrímssonar¹) og Þórunnarhálsar (í landi Næfurholts). Einnig er rétt að minna á það sem stendur í Egils sögu að Ketill hængur hafi numið land „milli fjalls ok fjöru“. Egils saga þykir þó ekki traust sagnfræðileg heimild auk þess sem orðalagið er of óljóst til að unnt sé að draga af því afdráttarlausa ályktun um efri mörk landnámsins.

Með tilliti til staðhátta telur óbyggðanefnd fremur ólíklegt að a.m.k. eystri hluti svæðisins hafi verið numinn.

6.3. Rangárvallaafréttur

Hér verður fjallað um landsvæði það sem nefnt er Rangárvallaafréttur eða Laufaleitir. Við afmörkun svæðisins er að meginstefnu stuðst við lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps á mörkum afréttarins, dags. 25. apríl 1979, sem og heimildir um landamerki aðliggjandi jarða og landsvæða.

Að Rangárvallaafrétti liggja Múlatorfa, Barkarstaðir og Fljótsdalur í Fljótshlíð, afréttur Fljótshlíðinga, Emstrur (afréttur Hvolhreppinga) og Myrdalsjökull að sunnanverðu, Álftaversafréttur og Skaftártunguafréttur að austanverðu, Landmannaafréttur að norðanverðu og jarðirnar Næfurholt, Selsund, Kot, Keldur, Árbær, Foss og Rauðnefsstaðir að vestanverðu.

Rangárvallaafréttur eða Laufaleitir, eins og hann er oft nefndur, tilheyrir sunnanverðu miðhálandi Íslands.² Afrétturinn liggur að mestu leyti ofan 600 m hæðar yfir sjávarmáli.³ Hæst gnæfa Ýmir í Tindfjallajökli (1465 m) og Hekla (1450 m) á norðvesturhluta afréttarins. Frá Heklu, sem er í raun 4 km ávalur eldfjallahryggur, hafa runnið hraun með reglulegu millibili á sögulegum tíma og kallast hraunbreiðan við Vatnafjöll einu nafni Langvíuhraun. Yngstu hraunin eru úfin og gróðurlaus en þau eldri eru sléttari og mosagrónari. Fremri og Innri Vatnafjöll liggja eins og Hekla í suður vestur stefnu á vestari hluta afréttarins. Upp úr hraunbreiðunum standa einstök fremur lág móbergsfjöll eins og Hafrafell, Mundafell, Trippafjöll, Endafell og Hellufjall. Rétt á móts við suðurhlíð Hellufjalls liggur graslendi nokkurt sem heitir Blesamýri. Innan við Blesamýri ganga Blesárklofningar upp í hlíðina og austan við mýrina fellur Blesá í þröngu gili, Blesárgili. Sunnan við Blesamýri hækkar landið nokkuð og þar gnæfir Tindfjallajökull og hæsti tindur hans Ýmir. Valá rennur vestur úr Tindfjallajökli um Austurdal og svo áfram um Stóra-Valagil sem er um 2 km langt gil milli Valafells og Valahnjúks, í Eystri-Rangá. Eystri-Rangá á upptök sín á Rangárvallaafrétti, nánar tiltekið við Rangárbotna og Skyggnisvötn. Eystri-Rangá rennur í suðvestur til að byrja með með fram

1 Sbr. Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 439.

2 Eins og það er skilgreint í svæðisskipulagi fyrir miðhálandi Íslands 2015, dags. 10.5.1999.

3 Í skýrslu Ólafs Arnalds o.fl., *Jarðvegsrof á Íslandi* (Rannsóknarstofnun landbúnaðarins og Landgræðsla ríkisins 1997), segir að þetta landsvæði sé u.þ.b. 789 km² að stærð.

Skyggnishlíðum. Við Kerlingarfjöll beygir Eystri-Rangá til hávesturs og rennur þaðan í vesturátt uns hún sameinast Þverá.

Á miðjum Rangárvallafrétti er formfast móbergsfjall með hraunhettu að ofan er nefnist Laufafell. Efsti kollur Laufafells er 1164 m hár, undirlendið umhverfis um og yfir 660 m, þannig að sjálft fellið er ekki nema um 500 m hátt. Alveg upp að Laufafelli liggur Laufavatn sem er lítið stöðuvatn og fellur úr því lækur til austurs er nefnist Laufalækur. Sunnan af Laufafellinu liggur Hagafell skammt austan við norðurenda Skyggnishlíða. Um 4 km norðaustur af Hagafelli er Torfatindur í 755 m hæð. Í dalnum milli Torfatinds og Brattháls er stöðuvatn, Álftavatn í 540 m hæð. Við suðurenda Álftavatns er lítið vatn sem Torfavatn heitir. Mjótt sandrif aðskilur vötnin en lítil kvísl rennur á milli. Vestan við Brattháls er Hvanngil sem er flatbotna dalur, grasi vaxinn, í um 570 m hæð, milli Ófæru að vestan og Hvanngilshnausa að austan.

Markafljót á einnig upptök sín á Rangárvallafrétti og liggur austasta upptakakvíslin vestan Torfajökuls við Hrafninnusker. Fljótið eins og það er oft kallað á afréttinum fellur fyrst til norðurs, síðan vestur Reykjadal norðan við Hrafninnuhraun, síðan suðaustur milli Ljósártungna og Laufafells, þá suður með fram austurhlíðum Faxa og þaðan niður á sléttlendið. Töluvert er um hvergi og heitar uppsprettur á ofanverðum Ljósártungum og vestast á Hrafninnuskeri. Á sumum stöðum er að finna uppsprettur undir heilsársfönnum eða jökulum og myndast þá göt á ísinn. Austan og suðaustan Hrafninnuskers eru Reykjafjöll, ávöl og fönnug, en Kaldaklofsfjöll suður af þeim. Suður af Kaldaklofsfjöllum liggja tveir höfðar er kallast Ófæruhöfði og Útigönguhöfði og suður af þeim er Röðull.

Á austanverðum Rangárvallafrétti norðan Mýrdalsjökuls breiðir úr sér svört gróðurlaus og slétt sandbreiða er nefnist Mælifellssandur og eru þar vatnaskil. Brennivínskvísl og önnur fallvötn renna þá í austurátt. Kaldaklof er breiður dalur sem nær frá Torfajökli niður á Mælifellssand, 4-5 km langur. Austan Kaldaklofs tekur við dálitill hæðarklasi, Strútsöldur og þar 4 km austar gnæfa Meyjarstrútur (Strútur) og Mælifell á mörkum Rangárvallafréttar og Álftaversafréttar.

Samkvæmt skýrslu Rannsóknarstofnunar landbúnaðarins (1997) um jarðvegsrof á Íslandi flokkast landsvæðið Rangárvallafréttur á eftirfarandi hátt: 83% auðnir, 7% rýrt, 7% fremur rýrt og einungis 3% sem vel gróid land. Af þessu má sjá að afrétturinn er mjög gróðursnauður.¹

Talið er að við landnám hafi nær helmingur Rangárvallafréttar verið þakinn nokkuð samfelldum gróðri. Vegna hæðar afréttarins og vegna áhrifa eldvirkinnar hefur gróðurfur hans hvorki verið gróskumikið né fjölskrúðugt. Trjágróður hefur ekki þrífist þar vegna hæðar en álitlegasti gróðurinn hefur verið í daldrögum og með fram ám og lækjum þar sem vatnsborð hefur verið nægilega hátt til að viðhalda raka í jarðveginum. Enn fremur hafa hæfileg snjóþyngsli víða skapað skilyrði fyrir tegundaríkan snjóðældagróður.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá Hæringsfelli í hæsta punkt á Efridalabrún, þaðan í Vondugil í stóra Valagili, þaðan í Hafrafell, þaðan í Geldingafjöll, þaðan í Rauðöldur og þaðan efst í Ófærugil. Samkvæmt þessari kröfugerð er meginhluti Rangárvallafréttar innan þjóðlendu. Á móti hefur Rangárþing ytra f.h. eigenda jarða í fyrrum Rangárvallahreppi krafist beins eignarréttar að Rangárvallafrétti öllum. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.2.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. nánar skjöl nr. 1 og 1(9), er því haldið fram að ekki verði byggt á annarri frumstofnun eignarréttar á þessu landsvæði en námi. Engar af fyrirbyggjandi heimildum um landnám bendi til þess að land hafi verið numið austur fyrir kröfulínu íslenska ríkisins. Þá er því haldið fram að Rangárvallafréttur sé dæmigerður samnotafréttur, þ.e. afréttur sem samkvæmt elstu heimildum hefur verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Réttur til afréttarins hafi orðið til með þeim hætti að íbúar Rangárvalla hafi tekið svæðið til

1 Ólafur Arnalds o.fl. 1997. *Jarðvegsrof á Íslandi*. Rannsóknarstofnun landbúnaðarins og Landgræðsla ríkisins.

sumarbeitar og annarra takmarkaðra nota. Þar sem um samnotaafrétt sé að ræða séu löglíkur fyrir því að um þjóðlendu sé að ræða. Gögn sem sanni hið andstæða hafi ekki verið lögð fram af hálfu gagnaðila. Þá megi benda á fjölmörg atriði varðandi Rangárvallaafrétt sem geri það verulega ólíklegt að um eignarland sé að ræða. Þannig liggja engar upplýsingar frammi um landnám á afréttinum, ekkert landamerkjabréf liggja frammi, engin þinglýst eignarheimild, afrétturinn sé ekki í fasteignabók, hafi ekki fasteignarmat, ekki liggja fyrir upplýsingar um að af landinu hafi verið greidd fasteignagjöld og allmargir skálar séu á afréttinum sem engin lóðarleiga sé greidd fyrir. Allt bendi þetta til þess að um þjóðlendu sé að ræða.

Af hálfu Rangárfþings ytra f.h. jarða í fyrrum Rangárvallahreppi, sbr. nánar skjöl nr. 5 og 5(3), er því haldið fram að Rangárvallaafréttur hafi verið fullkomnum eignarrétti undirorpinn allt frá landnámsöld. Sveitarfélagið hafnar þeirri kenningu íslenska ríkisins að land hafi annars vegar verið numið til eignar og hins vegar til afnota og telur ekkert liggja henni til grundvallar. Þvert á móti telur sveitarfélagið að landið hafi allt verið numið til eignar, að frátöldum jökulum, og að landnámsmennirnir hafi haft full eignarráð á landnámi sínu. Það landsvæði, sem hér um ræðir, hafi þannig verið numið í öndverðu og ljóst að það haldi einkaeignarréttarlegri stöðu sinni þó svo að það verði síðar sameign jarða í Rangárvallahreppi. Þá verði að ætla að afnotaréttur og eignarréttur fari saman, nema heimildir finnist um annað, og einkaeignarréttur hafi ekki fallið niður. Enn fremur styðjist eignarrétturinn við órofa notkun byggðarmanna á afréttinum frá ómunatíð og þar af leiðandi við hefð og venjurétt. Sönnunarbyrði um hið gagnstæða hvíli á íslenska ríkinu. Sveitarfélagið hafnar tilgátum um takmörkuð eignarréttindi byggðarmanna. Þær verði fyrst til á 20. öld og hafi ekki tekist að styðja þær neinum viðhlítandi rökum, hvorki sögulegum né réttarlegum. Ekki fyrirfinnist á tímabilinu frá þjóðveldisöld fram á 20. öld réttarheimildir eða dómur þess efnis að í afréttareign felist annað en óskoraður einkaeignarréttur. Loks vísar sveitarfélagið til þess að dómstólar hafi fram til þessa ekki hafnað því að afréttir séu eign þeirra jarða, sem notað hafa þá frá alda öðli til upprekstrar, veiða, nýtingar fjallagrasa og róta o.s.frv.

Í kafla 5.2. hér að framan eru rakin þau gögn málsins sem fjalla um Rangárvallaafrétt. Gögn þessi eru afrakstur af skjalaframlagningu málsaðila, skýrslutökum við aðalmeðferð málsins og kerfisbundinni leit á vegum óbyggðanefndar að frumheimildum um merki, rádstafanir að eignarrétti og nýtingu þessa landsvæðis.¹ Af þeim virðist ótvírætt að við gildistöku þjóðlendulaga hefur Rangárvallaafréttur talist til afrétta, samkvæmt þeirri eignarréttarlegu flokkun lands sem almennt var miðað við fram að þeim tíma.² Hvort í því hafa falist bein eða óbein eignarréttindi til landsvæðisins, þ.e. hvort þar er eignarland eða þjóðlenda samkvæmt skilgreiningum í 1. gr. þjóðlendulaga, er hins vegar atriði sem þarfnast nánari athugunar.

Kemur þá fyrst til umfjöllunar hvað ráðið verður af heimildum um afmörkun Rangárvallaafreáttar. Í því sambandi verður einnig litið til gagna um merki aðliggjandi landsvæða en kröfugerð íslenska ríkisins í máli þessu og fleiri málum á svæði 3 hjá óbyggðanefnd gerir ráð fyrir að hluti þessara landsvæða séu þjóðlendur.

Fyrsta heimildin, sem gefur vísbendingu um afmörkun afréttarins, er svar séra Ásmundar Jónssonar prests í Odda á Rangárvöllum við spurningu um afrétti sóknarmanna frá 1839. Hjá honum kemur fram að Rangárvellir eigi tvo afrétti, Fremri- og Innri-Laufaleitir, sem Markarfljót aðskilji. Þeir liggja í fjallaklasanum frá Heklu að Tindfjöllum. Þar séu fleiri nafngreindar hæðir, t.d. Vatnafjöll, Faxi o.fl. á Fremri-Laufaleitum og Sáta á Innri-Laufaleitum.

Fyrstu og einu heildstæðu lýsinguna á mörkum afréttarins er að finna í lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps á mörkum afréttarins í bréfi til sýslunefndar Rangárvallasýslu, dags. 25. apríl 1979. Þar er mörkum afréttarins lýst svo:

¹ Sjá nánar í kafla 4.

² Sbr. umfjöllun um hugtakið afréttur í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Frá landamörkum Rauðnefsstaða við Þrífjöll í hæsta tind Tindfjallajökuls (Ými), úr Ými í Hvítmögu við Faxatagl. Hvítmaga í Markarfljót, Markarfljót í Kaldaklofskvísl, Kaldaklofskvísl í Bláfjallakvísl, sem síðan ræður mörkum í Mýrdalsjökul austan Bláfjalla.

Mýrdalsjökull að kvísl þeirra, sem rennur fast austan við Mælifell (Stórilækur), Stórilækur í Brennivínskvísl, hún síðan í Hólmsá við Svartafellstanga, Hólmsá og Hólmsárlón að upptökum Hólmsár í Hólmsárbotnum, þaðan í há-Torfajökul. Úr Torfajökli í upptök syðri kvíslar Markarfljóts, þaðan í Krakatind, úr Krakatindi í Ófærugilsbotn. Síðan ráða landamörk aðliggjandi jarða, Næfurholts, Selunds, Kots, Keldna, Árbæjar og Foss.

Þessi landamerkjalyking er gerð samkv. bestu vitund bænda á Rangárvöllum.

Á miðjum 9. áratug nýliðinnar aldar komu upp deilur á milli Rangárvallahrepps og Álftavershrepp um mörkin á milli afrétta hreppanna. Þær deilur voru leiddar til lykta með dómi Hæstaréttar 15. júní 1989 (H 1989/1011). Samkvæmt dóminum skulu mörk Rangárvallaafrettar og Álftaversafrettar vera um línu „er hugsast dregin úr upptökum Fúlalækjar í hæsta punkt á Mælifelli, þaðan í hæsta punkt á Meyjarstrút, þaðan í Strútslaug (Hólmsárbotna)“.

Ekki eru fleiri heimildir um afmörkun Rangárvallaafrettar en þær sem að framan greinir. Þannig var hvorki gert landamerkjabréf fyrir afréttinn í kjölfar setningar landamerkjalaga árið 1882 né árið 1919. Þá er mörkum hans ekki lýst í þeim fjallskilareglugerðum sem settar hafa verið fyrir Rangárvallasýslu frá árinu 1894 til þessa dags. Í 4. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Rangárvallasýslu nr. 157/1943 kemur hins vegar fram að það skuli vera afréttir sem áður hafi verið. Sambærilegt ákvæði er að finna í 5. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Rangárvallasýslu nr. 239/1974 sem og í 4. gr. gildandi fjallskilasamþykktar fyrir Rangárvallasýslu nr. 157/1990. Í fjallskilareglugerðunum frá 1943 og 1974 er kveðið á um það að hver hreppsnefnd skuli semja markalýsingu á afrétti eða afréttarlöndum hreppsins og rita hana í fjallskilabók. Reynt var að hafa upp á fjallskilabók fyrrum Rangárvallahrepps án árangurs.

Lýsing sveitarstjóra Rangárvallahrepps á mörkum afréttarins er samin tæpum hundrað árum eftir gildistöku eldri landamerkjalaga. Ekki verður séð að hún hafi fengið þá meðferð sem landamerkjalog mæla fyrir um varðandi landamerkjabréf. Á þessa yfirlýsingu verður því að líta sem einhliða staðfestingu sveitarstjóra f.h. hreppsins á heildarlandamerkjum afréttarins. Við mat á þýðingu þeirrar landamerkjalykingar sem þar kemur fram er því nauðsynlegt að kanna hvort efni hennar fæi samrýmst öðrum gögnum um merki afréttarins sem og fyrirliggjandi gögnum um merki aðliggjandi landsvæða.

Í lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps er suðurmörkum afréttarins við jarðir í Fljótshlíð og afrétt Fljótshlíðinga, Emstrur og Mýrdalsjökul lýst þannig að frá landmörkum Rauðnefsstaða við Þrífjöll liggja þau í hæsta tind Tindfjallajökuls (Ými). Þaðan liggja mörkin í Hvítmögu við Faxatagl. Hvítmaga ráði svo í Markarfljót, Markarfljót í Kaldaklofskvísl, Kaldaklofskvísl í Bláfjallakvísl, sem síðan ráði mörkum í Mýrdalsjökul austan Bláfjalla. Þá ráði Mýrdalsjökull að kvísl þeirri, sem renni fast austan við Mælifell (Stórilækur). Tekið skal fram að í vettvangsferð og við skýrslutökur í málinu kom fram sá skilningur heimamanna að Bláfjöll væru þau fjöll sem nefnd eru Smáfjöll eða Smáfjallarani á kortagrunni Landmælinga Íslands.

Í landamerkjabréfi Eyvindarmúla (Múlatorfu), dags. 1. júní 1891, er norðurmörkum lýst þannig að efst á hálendinu ofan við heiðarnar sé merkjalínan úr Stóra-Hæringsfelli að sjá á Tindafjöll austur. Eldri heimildir um merki Múlatorfu að þessu leyti eru ekki fyrir hendi. Þessi lýsing fær samrýmst lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps að öðru leyti en því að samkvæmt henni liggur línan úr Stóra-Hæringsfelli en ekki frá landmörkum Rauðnefsstaða við Þrífjöll. Samkvæmt landamerkjabréfi Rauðnefsstaða, dags. 24. maí 1890, mætast suður- og austurmörk jarðarinnar í Hæringsfelli. Í bréfinu kemur jafnframt fram að Hæringsfell sé hagamark milli Rauðnefsstaða og Þorleifsstaða

gagnvart Fljótshlíðarhreppi. Af bréfinu verður hins vegar ekki ráðið að merki Rauðnefsstaða liggja í Þrífjöll. Þetta er og í samræmi við eldri heimildir um merki Rauðnefsstaða. Í lýsingu á landamerkjum á milli Fljótshlíðarhrepps og Rangárvallahrepps, dags. 2. maí 1892, er merkjum á þessu svæði lýst úr Hæringsfelli sjónhending í landnorður inn hraunin á hæsta hnjúkinn í Tindfjallajökli. Fær þessi lýsing vel samrýmst landamerkjabréfi Rauðnefsstaða. Virðist því sem um misritun eða eftir atvikum misskilning sé að ræða í lýsingu sveitarstjórans að þessu leyti eins og miðað er við í kröfugerð sveitarfélagsins. Þess ber að geta að norðurmörkum er hvorki lýst í landamerkjabréfi Barkarstaða, dags. 30. júní 1888, né landamerkjabréfi Fljótisdals, dags. 24. maí 1890, né í eldri heimildum um merki þessara jarða.

Í lýsingu hreppstjóra og oddvita Fljótshlíðarhrepps á afréttum hreppsins, dags. 3. nóvember 1979, segir að norðurmörk afréttarins liggja úr hæsta tindi Tindfjallajökuls yfir jökulinn í stærsta gilið norðan í jöklinum, þaðan í Þrætuhöfuð, síðan ráði áin Hvítmaga og skilji hún afrétti Fljótshlíðar og Rangárvallahrepps þar til hún falli í Markarfljót. Þessi lýsing er því í meginatriðum í samræmi við lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps. Eldri heimildir um mörk Fljótshlíðarafréttar eru brotakenndar en ekkert í þeim stangast beinlínis á við framangreinda lýsingu.

Í lýsingu oddvita Hvolhrepps á Emstrum, dags. 15. nóvember 1979, segir að milli Emstra og Rangárvallafréttar liggja mörkin um Kaldaklofskvísl eftir þrætutanga og upphaflegum farvegi Bláfjallakvíslar austan Bláfjalla suður um jökul í sýslumörk. Þessi lýsing er í meginatriðum í samræmi við lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps. Eldri lýsingar á takmörkum Emstra að þessu leyti liggja ekki fyrir.

Í lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps á mörkum afréttarins er við það miðað að þau fylgi Mýrdalsjökli frá Bláfjallakvísl austan Bláfjalla að kvísl þeirri sem renni fast austan við Mælifell (Stórilækur). Í kröfulýsingu vegna afréttarins er þó ekki byggt á því að Mýrdalsjökull ráði mörkum að þessu leyti heldur við það miðað að frá Bláfjallakvísl austan Bláfjalla liggja mörk afréttarins til suðvesturs inn á Mýrdalsjökul í línu sem dregin er frá upptökum Jökulsár á Sólheimasandi (Fúlalækjar) í hæst Mælifell. Þannig er gerð krafa um að þríhyrningslaga svæði á Mýrdalsjökli teljist hluti afréttarins. Er þessi kröfugerð byggð á niðurstöðu Hæstaréttar (H 1989/1011) um mörkin á milli Rangárvallafréttar og Álftaversafréttar þar sem segir að „mörkin eigi að vera á línu, er hugsast dregin úr upptökum Fúlalækjar í hæsta punkt á Mælifelli“.

Óbyggðanefnd telur að með umræddum dómi Hæstaréttar hafi ekki átt að fella hluta Mýrdalsjökuls undir Rangárvallafrétt heldur sé um stefnulínu úr upptökum Jökulsár á Sólheimasandi (Fúlalækjar) að ræða. Þessu til stuðnings má vísa til orðalags dómsins þar sem sagt er að mörkin eigi að vera á línu sem hugsast dregin úr upptökum árinna. Enn fremur vísast til annarra heimilda um mörk afréttarins að þessu leyti. Þá verður að teljast útilokað að umrætt landsvæði verði nýtt til beitar fyrir búfé. Verður því við það miðað að mörk afréttarins að þessu leyti ráðist af jaðri Mýrdalsjökuls.

Austurmörkum afréttarins gagnvart Álftaversafrétti og Skaftártunguafrétti er í lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps lýst þannig að Stórilækur ráði í Brennivínskvísl, hún síðan í Hólmsá við Svartafellstanga, Hólmsá og Hólmsárlón að upptökum Hólmsár í Hólmsárbotnum og þaðan í há-Torfajökul. Samkvæmt áður nefndum dómi Hæstaréttar skulu mörk Rangárvallafréttar og Álftaversafréttar vera á línu „er hugsast dregin úr upptökum Fúlalækjar í hæsta punkt á Mælifelli, þaðan í hæsta punkt á Meyjarstrút, þaðan í Strútslaug (Hólmsárbotna)“. Frekari heimildir um afmörkun Álftaversafréttar að þessu leyti liggja ekki fyrir en þær brotakenndu lýsingar sem til eru á mörkum Skaftártunguafréttar að þessu leyti lýsa mörkum með svipuðum hætti.

Norðurmörkum afréttarins gagnvart Landmannafrétti er í lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps lýst úr Torfajökli í upptök syðri kvíslar Markarfljóts, þaðan í Krakatind og þaðan í Ófærugilsbotn. Er þessi lýsing í samræmi við sáttargerð um mörk Landmannafréttar, dags. 7.8.1951. Eðlilega er hún ekki í fullkomnu samræmi við eldri heimildir um merki Landmannafréttar að þessu leyti en um þau stóð ágreiningur sem leiddur var til lykta með framangreindri sáttargerð.

Vesturmörkum afréttarins er ekki lýst sérstaklega í lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps

heldur tekið fram að síðan ráði landamörk aðliggjandi jarða, Næfurholts, Selsunds, Kots, Keldna, Árbæjar og Foss. Landamerkjabréf Næfurholts, dags. 4. maí 1886, er uppskrift á þinglesinni lögfestu, dags. 27. maí 1789. Þar er austurmerkjum jarðarinnar lýst úr Sauðafellsbotnum í Rauðöldur og þaðan í Stóraskógsbotna. Þessi lýsing er samþykkt af fyrirsvarsmönnum hreppsins vegna Rangárvallaafréttar. Þá er hún í samræmi við merkjalýsingu í lögfestu, dags. 6. maí 1769. Landamerkjabréf Selsunds, dags. 25. apríl 1886, er einnig uppskrift á þinglesinni lögfestu, dags. 3. júní 1789. Þar er austurmerkjum jarðarinnar lýst úr Stóraskógsbotnum í Fálkahamar. Þessi lýsing er samþykkt af fyrirsvarsmönnum hreppsins vegna Rangárvallaafréttar. Eldri heimildir um merki jarðarinnar liggja ekki fyrir. Í landamerkjabréfi Kots, dags. 4. maí 1886, er austurmörkum jarðarinnar lýst úr Fálkahamri í Pálsstein. Þessi lýsing er samþykkt af fyrirsvarsmönnum hreppsins vegna Rangárvallaafréttar. Eldri heimildir um merki jarðarinnar liggja ekki fyrir. Landamerkjabréf Keldna, dags. 24. maí 1890, lýsir norðausturmörkum úr Pálssteini í Rauðkoll. Þessi lýsing er í samræmi við merkjalýsingu í lögfestu, dags. 3. maí 1843. Hún er ekki samþykkt sérstaklega vegna Rangárvallaafréttar. Í landamerkjabréfi Árbæjar, ódags. en þingl. 30. maí 1890, er austurmörkum jarðarinnar lýst úr Rauðkollu í vörðu sem er uppi á háhraunsbrúninni, þaðan beina stefnu í vörðu við Rangá fyrir vestan Foss eða í hæsta hornið á Þríhyrningi. Eldri heimildir um merki jarðarinnar liggja ekki fyrir. Þá er þessi lýsing ekki samþykkt sérstaklega vegna Rangárvallaafréttar. Í landamerkjabréfi Foss, ódags. en þingl. 27. maí 1892, er norðausturmerkjum jarðarinnar lýst úr vörðu sem er á háhraunsnefninu austur af Skógsöldu, sem er vestur- og norðurhornmark á Fosslandi, í beina stefnu í svonefndan Hraunháls, þar sem Reiðskarð heitir vestur af Hafrafelli og sem safnfé Rangvellinga fer út um til rétta í Keldnaréttir, úr nefndu Reiðskarði svo beina línu austur að Rangá í gil, sem kemur niður úr Rauðnefsstaðafjalli næst fyrir innan svonefnda Aurmýri í Rauðnefsstaðalandi. Þessi lýsing er samþykkt af fyrirsvarsmönnum hreppsins. Eldri heimildir um merki jarðarinnar liggja ekki fyrir. Samkvæmt þessu liggja vesturmörk afréttarins úr Sauðafellsbotnum í Rauðöldur, þaðan í Stóraskógsbotna, þaðan í Fálkahamar, þaðan í Pálsstein, þaðan í Rauðkoll, þaðan í vörðu sem er uppi á háhraunsbrúninni, þaðan í beina stefnu í svonefndan Hraunháls, þar sem Reiðskarð heitir vestur af Hafrafelli og þaðan beina línu austur að Rangá í gil, sem kemur niður úr Rauðnefsstaðafjalli næst fyrir innan svonefnda Aurmýri í Rauðnefsstaðalandi.

Þess er ekki getið í lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps að vesturmörk afréttarins ráðist að einhverju leyti af austurmörkum Rauðnefsstaða. Kann það að stafa af áður nefndum misskilningi um að Rauðnefsstaðir ættu mörk í Þrífjöll. Þannig byggir kröfugerð sveitarfélagsins á því að frá hornmarki Foss og Rauðnefsstaða fyrir innan Aurmýri ráði norðausturmörk Rauðnefsstaða mörkum gagnvart afrétti. Í landamerkjabréfi Rauðnefsstaða, dags. 24. maí 1890, er norðausturmörkum jarðarinnar lýst þannig að Rangá ráði alla leið inn að Valá og svo Valá inn að Valagili og þaðan sjónhending í horn Hæringsfells. Þessi lýsing er ekki í fullu samræmi við lýsingu Eyvindar Nikulássonar á merkjum jarðarinnar frá 1815, sem eftir því sem þar kemur fram er uppskrift á gamalli lögfestu, en þar segir að Valá ráði í Valahnúk og þaðan liggja mörkin í Hæringsfell (lögfesta þessi hefur ekki fundist). Samkvæmt þessu náðu merki jarðarinnar nokkuð lengra til austurs eða í Valahnúk. Um mörk jarðarinnar samkvæmt landamerkjabréfi hennar virðist hins vegar hafa verið sátt frá gerð þess og það er samþykkt bæði vegna jarðarinnar, aðliggjandi jarða og hreppsins. Við meðferð þessa máls kom hins vegar upp ágreiningur á milli eigenda Rauðnefsstaða og íslenska ríkisins um túlkun á landamerkjabréfi jarðarinnar að þessu leyti en sá ágreiningur laut einkum að því hvar í Valagil línan skyldi dregin. Um það var gert samkomulag í málinu á þá leið að mörk jarðarinnar gagnvart Rangárvallaafrétti skyldu vera úr Hæringsfelli í hæsta punkt í Efridalabrún og þaðan í Vondugil í Stóra-Valagili. Samkvæmt þessu er ekki um beina sjónhendingu að ræða eins og ráða má af landamerkjabréfi jarðarinnar og var sú niðurstaða fyrst og fremst byggð á því að staðkunnugir voru á einu máli um að ávallt hefði verið litið á Efridalabrúnir sem hluta af landi Rauðnefsstaða. Á þetta var einnig fallist af hálfu sveitarfélagsins vegna Rangárvallaafréttar. Verður því við það miðað að mörk Rauðnefsstaða og Rangárvallaafréttar séu eins og fram kemur í framangreindri sátt málsaðila.

Svo sem áður er rakið var hvorki gert landamerkjabréf fyrir Rangárvallaafrétt í kjölfar gildistöku landamerkjalaga árið 1882 né árið 1919. Þannig liggur engin lögformleg lýsing á heildarkerkjum afréttarins fyrir. Eina heildstæða lýsingin á merkjum Rangárvallaafréttar er lýsing sveitarstjóra Rangárvallahrepps frá 1979. Sú lýsing miðar hvað vesturmörk afréttarins varðar við landamerkjalýsingar aðliggjandi jarða sem gerðar voru í lok í 19. aldar. Þær voru allar samþykktar a.m.k. vegna hluta aðliggjandi jarða og sumar af fyrirsvarsmönnum hreppsins vegna afréttarins. Þessum landamerkjalýsingum var jafnframt þinglýst og þær færðar í landamerkjabók án þess að séð verði að nokkrar athugasemdir eða mótmæli hafi fyrir eða síðar komið fram. Þetta bendir allt til þess að þar sé merkjum gagnvart Rangárvallaafrétti rétt lýst. Enn fremur liggur fyrir dómur Hæstaréttar um mörk á milli Rangárvallaafréttar og Álftaversafréttar sem ekki er að öllu leyti samhljóða lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps enda hafði um nokkurt skeið verið uppi ágreiningur um mörk þar á milli. Sú niðurstaða Hæstaréttar gengur að sjálfsögðu framar lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps. Þá er áður lýst misritun eða misskilningi í umræddri lýsingu um að mörk Rauðnefsstaða næðu í Þrífjöll. Fyrirliggjandi gögn benda til þess að merkjum afréttarins sé að öðru leyti rétt lýst í lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps og í samræmi við það sem almennt var talið gilda.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan merkja Rangárvallaafréttar, svo sem þau hafa verið skilgreind hér að framan. Þar ber þess fyrst að geta að hvorki skriflegar heimildir né rannsóknir á sviði fornleifafræði renna benda til þess að byggð hafi að fornu verið á Rangárvallaafrétti. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1709 er að vísu vitnað til Hungurvöku eftir minni um að Næfurholt hafi staðið í miðri sveit og Hekla verið þingstaður. Þessi ummæli er þó ekki að finna í Hungurvöku og virðist því sem um sögusagnir sé að ræða. Þá hafa lýsingar Landnámu á námi á þessu svæði verið raktar og af þeim verða engar sérstakar ályktanir dregnar um að Rangárvallaafréttur hafi verið numinn, hvorki í heild sinni né að hluta til. Með tilliti til staðhátta telur óbyggðanefnd þó fremur ólíklegt að a.m.k. eystri hluti svæðisins hafi verið numinn.

Þegar þessa landsvæðis er getið í öðrum fyrirliggjandi heimildum er það í öllum tilvikum tengt upprekstri og afréttarnotum, sbr. t.d. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1709, sættargerð frá 1811, sýslu- og sóknarlýsingum frá 19. öld, fjallskilareglugerðir frá 1894 og síðar sem og landamerkjabréf ýmissa jarða á Rangárvöllum.

Samkvæmt framangreindu hafa búfjáreigendur í fyrrum Rangárvallahreppi haft af Rangárvallaafrétti hefðbundin afréttarnot, undir umsjón hreppsins, á sama hátt og gildir um samnotaafrétti almennt. Ekki verður annað séð en að það fyrirkomulag hafi verið ágreinings- og athugasemdalaut. Annars konar nýting, svo sem til ferðaþjónustu og vikurnám, kom fyrst til sögunnar á 20. öld og verður ekki talin hafa sérstaka þýðingu í þessu sambandi.

Engin gögn liggja fyrir um það hvornig jarðir á Rangárvöllum eru komnar að rétti sínum til þess landsvæðis sem hér er til umfjöllunar. Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að Rangárvallaafréttur sé að einhverju leyti innan upphaflegs landnáms á Rangárvöllum eða hafi á annan hátt orðið undirorpið beinum eignarrétti. Ekkert liggur hins vegar fyrir um afmörkun eða yfirfærslu þeirra beinu eignarréttinda sem þar kann að hafa verið stofnað til í öndverðu. Í því efni brestur því sönnun, samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Réttindi sem þar kann að hafa verið stofnað til eru því niður fallin.

Í máli þessu er þannig ekki sýnt fram á annað en að réttur til Rangárvallaafréttar hafi orðið til á þann veg, að íbúar á Rangárvöllum hafi tekið landsvæði þetta til samarbeitar fyrir búpening og, ef til vill, annarrar takmarkaðrar notkunar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur, sem sveitarstjórnnum var falið að annast framkvæmd á.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu Rangárþings ytra f.h. eigenda jarða í fyrrum Rangárvallahreppi ekki verið sannað að Rangárvallaafréttur sé eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Eins og notkun afréttarlandsins hefur verið háttáð hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um þjóðlendu að ræða.

Heimildir benda hins vegar til þess að um afrétt jarða í fyrrum Rangárvallahreppi hafi verið að ræða.¹ Með hliðsjón af sjálfstæðri rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, verður ekki talið að það hafi þýðingu í þessu sambandi að kröfugerð íslenska ríkisins taki ekki til landræmu vestast á afréttinum enda hafa engin efnisleg rök verið færð fram fyrir þeirri tilhögun.

Ljóst er að einstakir hlutar þess svæðis, sem hér hefur verið fjallað um, eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitar svæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Land það sem hér er til umfjöllunar verður því talið falla undir skilgreininguna „landsvæði ... sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998, þó þannig að jökull verður eðli málsins samkvæmt ekki notaður til sumarbeitar fyrir búfé. Engin gögn liggja fyrir um að landsvæði þetta hafi að öðru leyti mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í almennum niðurstöðum nefndarinnar, að land Rangárvallafréttar, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Úr Hæringsfelli í hæsta tind Tindfjallajökuls (Ými) og þaðan í Hvítmögu við Faxatagl. Hvítmaga ræður þar til hún rennur í Markarfljót, Markarfljót að Kaldaklofskvísl og Kaldaklofskvísl að Bláfjallakvísl og svo fylgir línan Bláfjallakvísl austan Bláfjalla að upptökum hennar í Mýrdalsjökli. Þaðan liggur línan austur með jaðri Mýrdalsjökuls þar til kemur að línu sem hugsast dregin úr upptökum Fúlalækjar í hæsta punkt á Mælifelli, þaðan liggur línan í hæsta punkt á Meyjarstrúti, þaðan í Strútslaug (Hólmsárbotna) og þaðan í há-Torfajökul. Úr há-Torfajökli liggur línan í upptök syðri kvíslar Markarfljóts, þaðan í Krakatind og þaðan í Ófærugilsbotn. Úr Ófærugilsbotni liggur línan í Rauðöldur, þaðan í Stóraskógsbotna, þaðan í Fálkahamar, þaðan í Pálsstein, þaðan í Rauðkoll, þaðan í vörðu sem er uppi á háhraunsbrúninni (Háhraunsnef), þaðan í beina stefnu á Hraunháls, þar sem Reiðskarð heitir vestur af Hafrafelli og þaðan í beina stefnu suðaustur að Eystri-Rangá í gil, sem kemur niður úr Rauðnefsstaðafjalli næst fyrir innan Aurmýri. Þaðan liggur línan eftir Eystri-Rangá í Valá og svo eftir Valá í Vondugil í Stóra-Valagili. Þaðan liggur línan í hæsta punkt í Efridalabrún og þaðan í Hæringsfell. Að því leyti sem fylgt er jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendlaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll.

Sama landsvæði, að undanskildum jökulsvæðum á Tindfjallajökli og Torfajökli, er afréttur jarða í fyrrum Rangárvallahreppi í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttinn og annarra hefðbundinna nota, sem afréttareign fylgja, fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

Óbyggðanefnd telur ljóst að ákvarða þurfi mörk afréttarins að því leyti sem hann liggur að Mýrdalsjökli, Tindfjallajökli og Torfajökli, til frambúðar, sbr. b-lið 7. gr. 1. nr. 58/1998. Með hliðsjón af því að hér er um einhliða ákvörðun afréttarmarka að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands telur óbyggðanefnd þó fullnægjandi að miða einfaldlega og án nánari afmörkunar við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna. Ekki verður séð að frekari rannsókn á þessu atriði hafi hagnýta þýðingu í þessu sambandi enda er eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðast af gróðurfari og hefur ekki þýðingu í öðru sambandi.

Landsvæði það, sem hér hefur verið lýst þjóðlenda og afréttur fyrrum Rangárvallahrepps, er hluti af eftirfarandi landsvæðum sem háð eru sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. nánari skilgreiningu í náttúruminjaskrá og

1 Sbr. einnig lokakafla í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

auglýsingu um Friðland að Fjallabaki nr. 354/1979: „Emstrur og Fjallabak“, „Hekla“ og „Friðland að Fjallabaki“.

6.4. Mýrdalsjökull og önnur landsvæði í fyrrum Rangárvallahreppi

Hér verður tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu þess hluta Mýrdalsjökuls sem til meðferðar er í máli þessu, sbr. kafla 2.4. um afmörkun málsins, sem og annarra landsvæða í fyrrum Rangárvallahreppi en Rangárvallaafréttar, þ.e. lands sem til meðferðar er í þessu máli en kröfugerð íslenska ríkisins tekur ekki til, sbr. einnig kafla 2.4.

Kröfugerð íslenska ríkisins felur í sér að umræddur hluti Mýrdalsjökuls sé þjóðlenda, sbr. kafla 3.1. Aðrir hafa ekki gert kröfu um eignarréttindi á þessu svæði. Þá er óumdeilt að landsvæði það í fyrrum Rangárvallahreppi, sem hér er til meðferðar, sé eignarland. Málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við kröfur aðila heldur ber nefndin sjálfstæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Óbyggðanefnd telur ekkert benda til þess að á viðkomandi hluta jökulsins hafi stofnast til beins eða óbeins eignarréttar hvorki fyrir nám, löggæringa, hefð né með öðrum hætti.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði þetta á Mýrdalsjökli, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Fylgt er línu sem dregin er frá Mælifelli, við norðaustanverðan Mýrdalsjökul, til suðvesturs inn á jökulinn í stefnu á upptök Fúlalækjar, við suðvestanverðan jökulinn, þar til kemur að skurðpunkti við línu sem dregin er úr Entu (1347 m), í norðvestanverðum Mýrdalsjökli, í Huldufjöll (730 m), í suðaustanverðum jökulinum. Úr framangreindum skurðpunkti er svo dregin lína í upptök Bláfjallakvísar, við norðurjaðar Mýrdalsjökuls. Þaðan fylgir línan jaðri Mýrdalsjökuls að fyrrnefndri línu úr Mælifelli í upptök Fúlalækjar. Að því leyti sem fylgt er jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var veið gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll.

Loks telur óbyggðanefnd ekkert benda til þess að utan kröfusvæðis íslenska ríkisins í máli þessu sé að finna landsvæði sem þarfnist frekari rannsóknar, sbr. kafla 4.2. um rannsóknarskyldu óbyggðanefndar. Þar ber þess sérstaklega að geta að ekki verður ráðið af heimildum að á umræddu svæði séu samnotaafréttir eða afréttir einstakra jarða/stofnana umfram það sem þegar hefur verið fjallað um.

6.5. Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat hefur nefndin m.a. litið til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga enda rekist hagsmunir ekki á. Við mat á fjárhæð kostnaðar hefur nefndin enn fremur litið til þess hvað telja megi sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu.

7. ÚRSKURÐARORÐ¹

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. Rangárvallaafréttur og sá hluti Mýrdalsjökuls sem til meðferðar er í máli þessu, er þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

¹ Sjá til skýringar fylgiskjal nr. I (Kort). Við afmörkun þjóðlendu í hverju máli fyrir sig er miðað við orðalag í fyrirbyggjandi heimildum um það landsvæði sem til meðferðar er. Blæbrigðamunur kann því að vera á lýsingum á sömu línu á milli einstakra mála.

Úr Hæringsfelli í hæsta tind Tindfjallajökuls (Ými) og þaðan í Hvítmögu við Faxatagl. Hvítmaga ræður þar til hún rennur í Markarfljót, Markarfljót að Kaldaklofskvísl og Kaldaklofskvísl að Bláfjallakvísl og svo fylgir línan Bláfjallakvísl austan Bláfjalla að upptökum hennar í Mýrdalsjökli. Þaðan liggur línan inn á jökulinn þar til kemur að skurðpunkti línu sem dregin er frá Mælifelli, við norðaustanverðan Mýrdalsjökul, til suðvesturs inn á jökulinn í stefnu á upptök Fúlalækjar, við suðvestanverðan jökulinn, við línu sem dregin er úr Entu (1347 m), í norðvestanverðum Mýrdalsjökli, í Huldufjöll (730 m), í suðaustanverðum jökulinum. Úr skurðpunktinum fylgir línan svo hinni fyrrnefndu í hæsta punkt á Mælifelli, þaðan liggur línan í hæsta punkt á Meyjarstrúti, þaðan í Strútslaug (Hólmsárbotna) og þaðan í há-Torfajökul. Úr há-Torfajökli liggur línan í upptök syðri kvíslar Markarfljóts, þaðan í Krakatind og þaðan í Ófærugilsbotn. Úr Ófærugilsbotni liggur línan í Rauðöldur, þaðan í Stóraskógsbotna, þaðan í Fálkahamar, þaðan í Pálsstein, þaðan í Rauðkoll, þaðan í vörðu sem er uppi á háhraunsbrúninni (Háhraunsnef), þaðan í beina stefnu á Hraunháls, þar sem Reiðskarð heitir vestur af Hafrafelli og þaðan í beina stefnu suðaustur að Eystri-Rangá í gil, sem kemur niður úr Rauðnefsstaðafjalli næst fyrir innan Aurmýri. Þaðan liggur línan eftir Eystri-Rangá í Valá og svo eftir Valá í Vondugil í Stóra-Valagili. Þaðan liggur línan í hæsta punkt í Efridalabrún og þaðan í Hæringsfell.

Sama landsvæði, sem að framan hefur verið lýst og úrskurðað þjóðlenda, að undanskildu landsvæði á Mýrdalsjökli, þ.e. Rangárvallaafréttur, að undanskildum landsvæðum á Tindfjallajökli og Torfajökli, er afréttur jarða í fyrrum Rangárvallahreppi, í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Að því leyti sem afmörkun afréttarins ræðst af jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðlendulaga.

Allur kostnaður málsaðila, annarra en fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins, utan þóknunar lögmanns, hefur þegar verið greiddur. Þóknun Óskars Sigurðssonar hdl. ákvarðast svo: 950.000 kr., er greiddist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

Gerður er fyrirvari um hnitasetningu þjóðlendulínu að liðnum málsskotsfrestum eða að fenginni dómnsniðurstöðu. Þá getur skipan þjóðlendu innan staðarmarka sveitarfélaga komið til endurskoðunar.

Karl Axelsson

Allan Vagn Magnússon

Benedikt Bogason

VIÐAUKI**I. Almennar niðurstöður óbyggðanefndar í málunum nr. 1-7/2000 (uppsveitir Árnessýslu) og 1-5/2001 (sveitarfélagið Hornafjörður)**

Sjá bls. 79

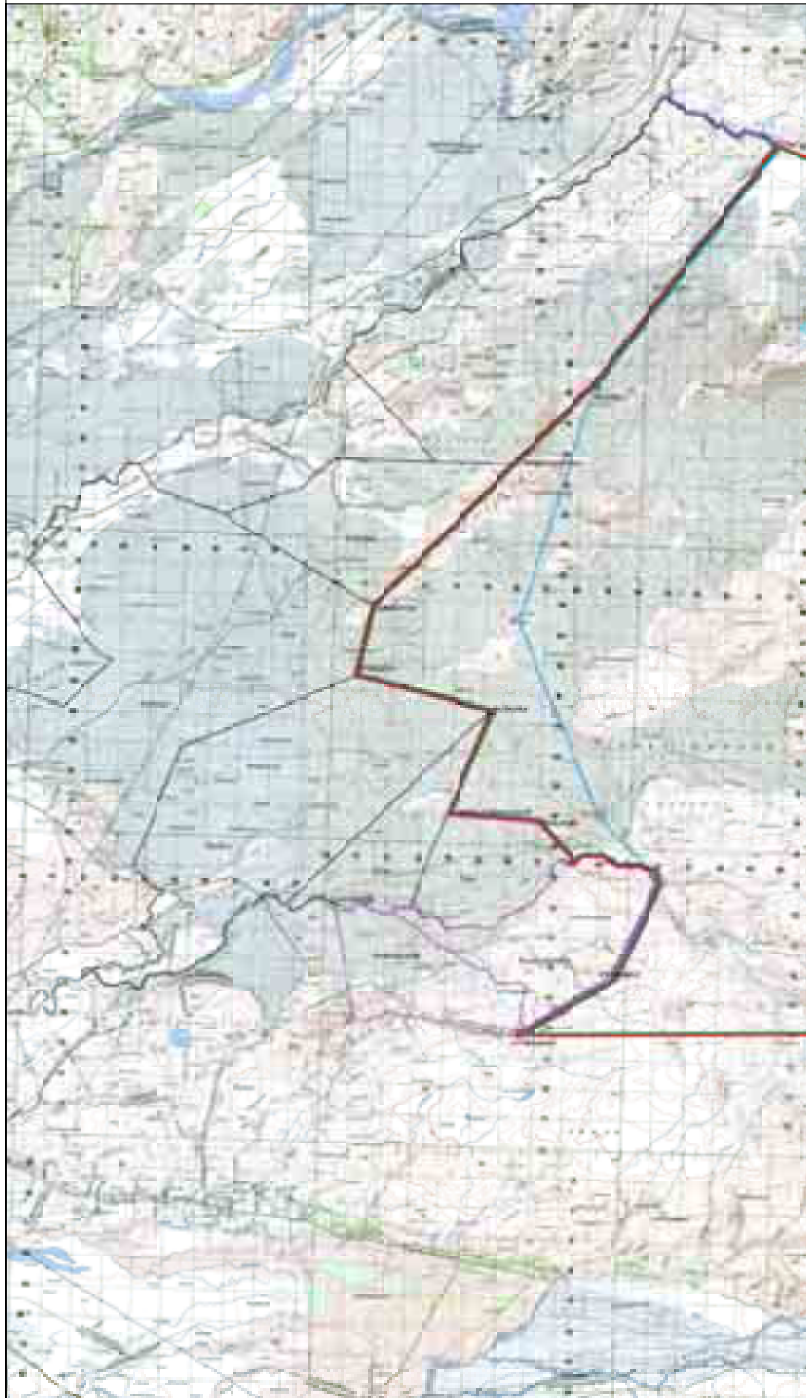

FYLGISKJÖL

- I. Kort**
- II. Aðilaskrá**
- II. Skjalaskrá**

ÞJÓÐLENDULÍNA -Mál nr. 3/2003, fyrrum Rangárvallahreppur

— Krafa fjármátaráðherra f.h. ríkisins um þjóðlendumörk.

— Kröfur ýmissa aðila um eignarréttindi.

— Útlina jökuls skv. uppréttum Landsat-7 gervitunglamyndum og loftmyndum

Mismunur á jökulsvæði, eins og það er tekið á kortgrunni, og úrskurðarlinu öbyggðanefndar, að því leyti sem hún fylgir jökuljaðri, skýrist af mismunandi aldri og nákvæmni gagna.

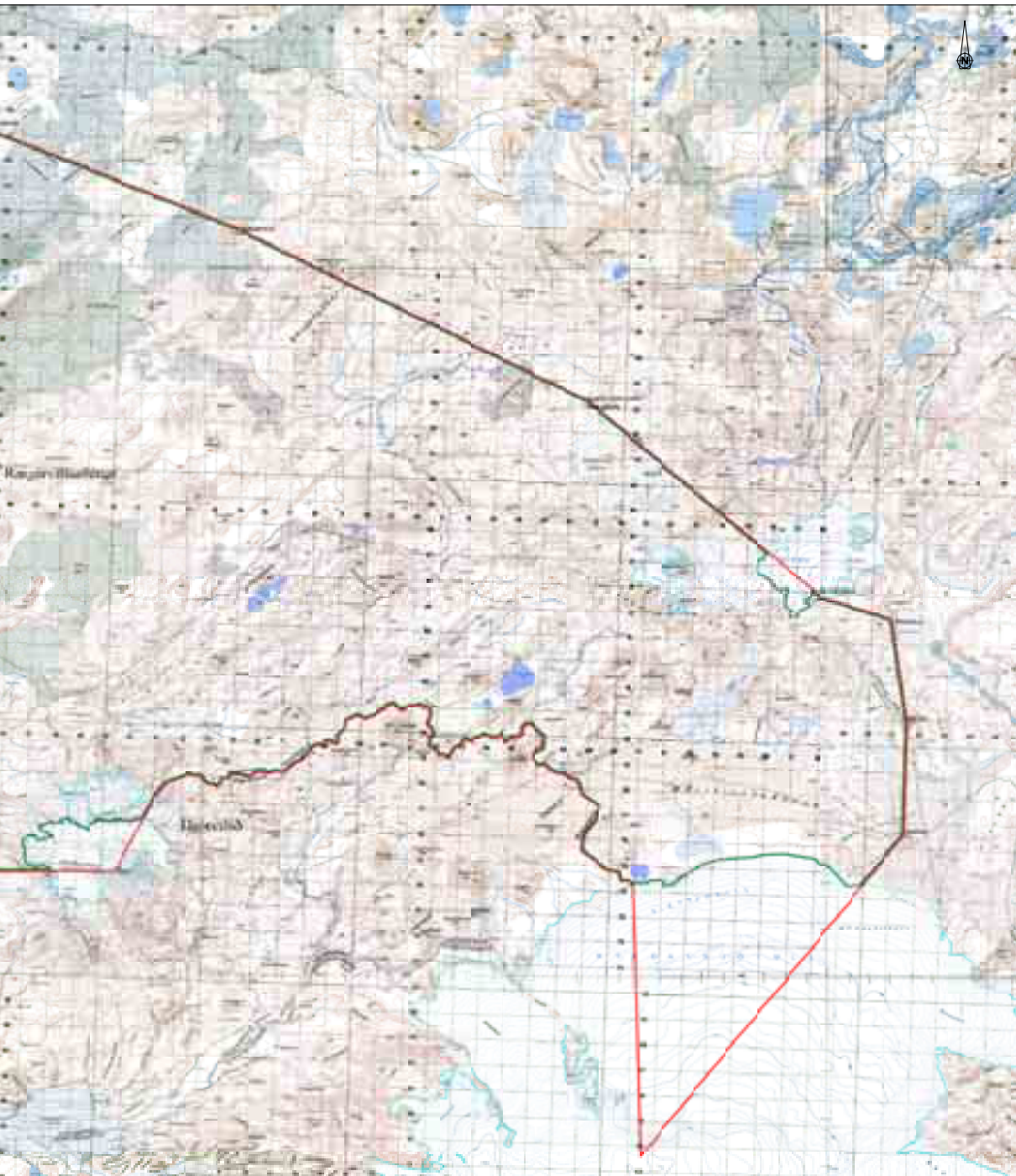
— Mörk þjóðlendu, skv. öbyggðanefndar.

— Mörk afritaraisnir in skv. úrskurði öbyggð

— Landamerkjapunktur.

ur, nú í Rangárbíngi ytra

Úrskurðir Landamerki

nan þjóðendu
anefndar.

Dag: 9.12.2004
Kortgrunnur ISSOR
Mælikvarði: 1:100 000
Kortagerð: Sigurgeir Skúlason, landfræðingur
© Landmælingar Íslands, keyfi nr. L02030013

II. Aðilaskrá

Þjóðlendum
Rangárvallaafreittur (Laufaleitir)

Rauðnefsstaðir

Fjármálaráðuneytið f.h. íslenska ríkisins
Rangárþing ytra f.h. eigenda jarða í fyrrum
Rangárvallahreppi.
Sameignarfélag Rauðnefsstaða

III. Skjalaskrá

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:

- 1 Kröfulýsing, dags. 25.4.2001.
- 1(1) Bréf fjármálaráðuneytis v/ meðfylgjandi kröfulýsingar, dags. 26.4.2001.
- 1(2) Kort sem sýnir kröfulínu fjármálaráðherra í Rangárvallahreppi (mælikvarði 1:50 000).
- 1(3) Skjalaskrá, dags. 25.4.2001.
- 1(4) Tilvísanaskrá, dags. 25.4.2001.
- 1(5) Máldagi Nikuláskirkju í Odda á Rangárvöllum, 1332.
- 1(6) Máldagi Pálskirkju að Keldum, 1397.
- 1(7) Máldagi Pálskirkju að Keldum, [1371].
- 1(8) Máldagi Árbæjar, Næfurholts, Keldna og Odda frá um 1570. (Gíslamáldagar)
- 1(9) Greinargerð fjármálaráðuneytisins fyrir hönd íslenska ríkisins í máli nr. 3/2003, Rangárvellir, dags. 13.5.2003.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 2 Yfirlit Þjóðskjalasafns yfir heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 3.11.2004.

Landamerkjalyðsingar úr landamerkjabók:

- 2(1) Rauðnefsstaðir á Rangárvöllum, dags. 24.5.1890.
- 2(2) Þorleifsstaðir, dags. 30.5.1890.
- 2(14) Foss á Rangárvöllum, dags. þingl. 27.5.1892.
- 2(15) Árbær á Rangárvöllum, dags. þingl. 30.5.1890.
- 2(16) Keldur ásamt Króktúni og Tungu á Rangárvöllum, dags. 24.5.1890.
- 2(17) Kot á Rangárvöllum, dags. 4.5.1886.
- 2(18) Selsund á Rangárvöllum, dags. 25.4.1886.
- 2(19) Næfurholt á Rangárvöllum, dags. 4.5.1886.
- 2(20) Teigur með hjáleigum, Butru, Finnshúsum, Ámundakoti (nú Smáratúni), Miðkoti og Bollakoti í Fljótshlíð, dags. 14.5.1890.
- 2(21) Fljótisdalur í Fljótshlíð, dags. 24.5.1890.
- 2(22) Þverár, Heylækur, Valstrýta og Deild í Fljótshlíð, dags. 14.5.1890.
- 2(23) Hlíðarendi með hjáleigum, þ.e. Hlíðarendakoti, Nikulásarhúsum og Hallskoti í Fljótshlíð, dags. 10.5.1886.
- 2(24) Múlatorfa, þ.e. Eyvindarmúli, Múlakot, Sauðtún, Árkvörn og Háimúli í Fljótshlíð, dags. 1.6.1891.
- 2(25) Neðri- og Efri-Þverá í Fljótshlíð, dags. 18.5.1892.
- 2(26) Barkarstaðarland í Fljótshlíð, dags. 30.6.1888.
- 2(27) Landmannafréttur, dags. 22.10.1886.
- 2(28) Landamerki Fljótshlíðar- og Rangárvallahreppa, dags. 2.5.1892.

Visitasíubækur biskupa:

- 2(3) a-b Vísitísa Brynjólfs Sveinssonar að Keldum 1641, ásamt uppskrift að hluta. (Bps. A. II, 7, bls. 53 og 55-56)

Kirknaskjöl úr Rangárvallasýslu:

- 2(4) a-b Landamerkjalyðsing Eyvindar Nikulássonar, dags. 4.10.1815, í frumriti og eftirriti Jóns Þorkelssonar frá 2.7.1908, ásamt uppskrift að hluta.

Jarðamatskjöl úr Rangárvallasýslu:

- 2(5) a-b Umfjöllun um hluta jarða í Rangárvallahreppi í jarðamati 1802-1804, ásamt skýringum og uppskriftum að hluta.
- 2(6) Umfjöllun um hluta jarða í Rangárvallahreppi í jarðamati 1849-1850 (gerðabók jarðamatsnefndar Rangárvallasýslu, bls. 22).
- 2(7) Umfjöllun um jarðir í Rangárvallahreppi í fasteignamati 1916-1918 (gerðabók fasteignamatsnefndar Rangárvallasýslu, bls. 71, 77-79, 81-83, 90 og 92).

Sáttaskjöl úr Rangárvallasýslu (veðbókarregistur):

- 2(8) a-b Sátt um landamerki Þorleifsstaða og Rauðnefsstaða, dags. 24.7.1854, ásamt uppskrift að hluta. Sáttabók Rangárvallahrepps, Oddaumdæmis, 1830-1935.
- 2(9) a-b Sátt milli hreppstjóra í Rangárvallahreppi og Jóns Þorgilssonar, bónda á Rauðnefsstöðum, dags. 19.11.1811, ásamt uppskrift að hluta. Sáttabók Rangárvallahrepps 1807-1828.

Skjalasafn sýslumanna o.fl.:

- 2(10) a-b Fjallskilaseðill 1838 úr Bréfabók Rangárvallahrepps 1828-1940. (Rangárvallahreppur 4a), ásamt uppskrift.
- 2(11) a-b Leitir í Hekluhraunum úr Bréfabók Rangárvallahrepps 1828-1940. (Rangárvallahreppur 7), ásamt uppskrift.

Skjalasöfn presta og prófesta:

- 2(12) a-b Oddi á Rangárvöllum, dómur um Norðurkinn, afrétt Oddakirkju nr. 16, ásamt uppskrift að hluta. (Oddi AA/1. Eignaskjalabók 1495-1870. Bls 30-33)

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns, landshöfðingja og Stjórnarráðs Íslands:

- 2(13) Yfirlit Hákonar Bjarnasonar yfir skógaritök í Rangárvallasýslu, sbr. bréf dags. 3.7.1953. (Landbúnaðarráðuneytið BA/323)

Bréfabók Sigurðar Sigurðssonar alþingisskrifara

- 2(29) Lögfesta Næfurholts á Rangárvöllum, dags. 6.5.1765.
- 3 Bréf Ögmundar Helgasonar, forstöðumanns handritadeildar Landsbókasafns, um heimildaleit í bréfabók Brynjólfs Sveinssonar biskups, dags. 14.2.2003.
- 3(1) Kaupbréf fyrir einu hundraði og 5 álnum í Þorleifsstöðum, dags. 15.1.1660.
- 3(2) Lögfestur Þorleifsstaða 1762, 1786 og 1788.
- 4 Yfirlit yfir heimildaleit óbyggðanefndar í frumgögnum, dags. 22.9.2003.

Fasteigna- og jarðamöt:

- 4(1) Jarðatal Johnsens 1847 (Jarðatal á Ísland. Gefið út af J. Johnsen. Kb. 1847. Bls. 23-53).
- 4(2) Ný jarðabók fyrir Ísland. Kb. 1861 (bls. 17-18).
- 4(3) Fasteignabók 1922. Rv. 1921 (bls. 226-229).
- 4(4) Fasteignabók 1932. Rv. 1932 (bls. 6).
- 4(5) Fasteignabók 1938. Rv. 1942-1944 (bls. 67).

Fjallskilareglugerðir:

- 4(6) Fjallskilasamþykkt fyrir Rangárvallasýslu, nr. 157/1990. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1990. B-deild, bls. 344-351.)
- 4(7) Fjallskilareglugerð fyrir Rangárvallasýslu, nr. 239/1974. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1974. B-deild, bls. 506-515.)
- 4(8) Auglýsing nr. 267/1968 um breytingu á fjallskilareglugerð fyrir Rangárvallasýslu nr. 157, 6.7.1943. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1968. B-deild, bls. 424.)
- 4(9) Fjallskilareglugerð fyrir Rangárvallasýslu, nr. 157/1943. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1943. B-deild, bls. 327-339.)
- 4(10) Reglugerð um breytingu á fjallskilareglugerð Rangárvallasýslu frá 8.8.1921, nr. 48/1936. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1936. B-deild, bls. 120.)
- 4(11) Reglugerð um breytingu á fjallskilareglugerð Rangárvallasýslu, frá 8.8.1921, nr. 53/1931. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1931. B-deild, bls. 163.)
- 4(12) Reglugerð fyrir Rangárvallasýslu, um notkun afrétta, fjallskil, réttarhöld, meðferð á óskilafénaði, grenjaleitir, refaveiðar o.fl., nr. 72/1921. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1921. B-deild, bls. 139-150.)
- 4(13) Reglugjörð um breytingu á reglugjörð fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrjetta, fjallskil, rjettarhöld, meðferð á óskilafjænaði, grenjaleitir, refaveiðar o.fl. frá 7.6.1915, nr. 140/1919. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1919. B-deild, bls. 187.)
- 4(14) Reglugjörð fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrjetta, fjallskil, rjettarhöld, meðferð á óskilafjænaði, grenjaleitir, refaveiðar o.fl., nr. 80/1915. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1915. B-deild, bls. 133-146.)
- 4(15) Reglugjörð fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrétta, fjallskil, réttarhöld, meðferð á óskilafénaði, grenjaleitir, refaveiðar o.fl., nr. 8/1911. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1911. B-deild, bls. 20-33.)
- 4(16) Reglugjörð fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrjetta, fjallskil, rjettahöld, meðferð á óskilafjænaði, grenjaleitir, refaveiðar o.fl., nr. 58/1894. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1894. B-deild, bls. 75-87.)

Alþingisbækur Íslands:

- 4(17) Kaupbréf Jóns Jónssonar fyrir jörðinni Þorleifsstöðum á Rangárvöllum, 1725 (11. b., bls. 291).
- 4(18) Makaskipti sr. Lofts Rafnkelssonar, 1751. Þar er m.a. nefnd jörðin Rauðnefsstaðir (14. b., bls. 38).

Máldagar o.fl. úr Ísl. fornbréfasafni:

- 4(20) Máldagi Nikuláskirkju í Odda á Rangárvöllum [1270]. Fram kemur að greiddur var geldingur til kirkjunnar frá Þorleifsstöðum (2. b., bls. 87).
- 4(21) Máldagi kirkjunnar í Odda, 1397. Fram kemur að greiddur var geldingur gamall til kirkjunnar frá Þorleifsstöðum (4. b., bls. 69-77).
- 4(22) Máldagi kirkjunnar í Odda, 1480. Fram kemur að greiddur var geldingur gamall til kirkjunnar frá Þorleifsstöðum (6. b., bls. 322-327).
Skjöl nr. 1(5), 1(6), 1(7) og 1(8) falla einnig undir flokkinn „Máldagar o.fl. úr Ísl. fornbréfasafni“.

Jarðabréf:

- 4(19) Kaupbréf fyrir jörðinni Þorleifsstöðum, dags. 16.5.1677. Jarðabréf frá 16. og 17. öld. Útdrættir, 1993 (bls. 4).

Afsals- og veðmálabækur:

- 4(23) Rauðnefsstaðir. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Rangárvallasýslu, dags. 8.4.2003.
 4(24) Þorleifsstaðir. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Rangárvallasýslu, dags. 8.4.2003.

Binglýsingavottorð hjá sýslumanninum á Hvolsvelli:

- 4(34) Binglýsingarvottorð Kots, dags. 26.9.2003.
 4(35) Binglýsingarvottorð Keldna, dags. 26.9.2003. (2 síður)
 4(36) Binglýsingarvottorð Foss, dags. 26.9.2003.
 4(37) Binglýsingarvottorð Árbæjar, dags. 26.9.2003.
 4(38) Binglýsingarvottorð Næfurholts, dags. 26.9.2003.
 4(39) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Selsund, Rangárvallahreppi, dags. 26.9.2003.
 4(25) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Rauðnefsstaði, Rangárvallahreppi, dags. 3.4.2003.
 4(26) Spjald úr afsals og veðmálabók fyrir Þorleifsstaði í Rangárvallahreppi, dags. 3.4.2003.

Matsvottorð Fasteignamats ríkisins fyrir jarðir í Rangárþingi ytra (Rangárvallahreppi):

- 4(31) Fasteignamatsvottorð fyrir Rauðnefsstaði, dags. 14.8.2003.
 4(32) Fasteignamatsvottorð fyrir Þorleifsstaði, dags. 14.8.2003.

Landnáma:

- 4(33) Ljósrit úr Landnámabók, í útgáfu Jakobs Benediktssonar. Reykjavík 1986, bls. 346-349 og 356-363.

Málsskjöl úr Hæstaréttarmáli nr. 199/1978:

- 4(41) Sátt um landamerki Landmannaafreitar, dags. 7.8.1951, ásamt korti.

Menningarminjar:

- 4(27) Menningarminjar á miðhálandi Íslands, Rangárvallasýsla. Svæðisskráning. Fornleifastofnun Íslands 1996, (bls. 3, 52-54, 90-92 og 197-204).
 4(28) Kort af menningarminjum á miðhálandinu (mælikvarði 1:400 000), Rangárvallasýsla.

Önnur óprentuð frumgögn:

- 4(29) Afréttaskrá Rangárvallasýslu, bls. 6, bréf sýslumannsins á Hvolsvelli, dags. 25.11.1985 og bréf til sýslumannsins á Hvolsvelli, dags. 16.11.1979.
 4(30) Lýsing á landmerkjum Rangárvallaafreita í bréfi Jóns Þorgilssonar, sveitarstjóra Rangárvallahrepps, til sýslunefndar Rangárvallasýslu, dags. 25.4.1979.
 4(40) Lögfesta fyrir jörðina Selsund, dags. 3.6.1789.

Lagt fram af Óskari Sigurðssyni hdl. vegna Rauðnefsstaða, Þorleifsstaða og Rangárvallaafreitar (Laufaleitir):

- 5 Kröfulýsing, dags. 15.1.2002.
 5(1) Yfirlitskort - kröfulíniur í Rangárvallahreppi (ekki í mælikvarða), dags. 15.1.2002.
 5(2) a-d Kort sem sýna kröfulíniur í Rangárvallahreppi (mælikvarði 1:50 000), dags. 15.1.2002.
 5(3) Greinargerð dags. 4.6.2003
 5(4) Sendibréf, dags. 1.3.1972, þar sem lýst er landmerkjum Rauðnefsstaða.
 5(5) Uppdráttur sem sýnir mörk milli Rangárvallaafreitar og Fljótshlíðarafreitar. Mörkin eru dregin af Guðmundi Inga Gunnlaugssyni sveitarstjóra.
 5(6) Uppdráttur af mörkum Landmannaafreitar samkvæmt dómsátt, dags. 7.8.1951.

- 5(7) Endanleg kröfugerð, ódags.
 5(8) Auglýsing í Stjórnartíðindum B nr. 354/1979, um friðland að Fjallabaki.
 5(9) Kort sem sýnir endanlega kröfugerð, dags. 1.10.2003, í mælikvarða 1:50.000.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 6 (a-c) Kort a: Yfirlitskort – Lýstar kröfur á svæði 3/2003 í Rangárvallahreppi, (mælikvarði 1:100 000).
 Kort b: Lýstar kröfur á svæði 3/2003, austari hluti Rangárvallahrepps, (mælikvarði 1:50 000).
 Kort c: Lýstar kröfur á svæði 3/2003, vestari hluti Rangárvallahrepps (mælikvarði 1:50 000).
 Sbr. kröfufinukort einstakra málsaðila, þ.e. skjöl nr. 1(2), 5(1) og 5(2).
- 7 Greinargerð Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings um staðhætti og gróðurfar í Rangárvallahreppi, ódags.
- 8(1) Fundargerð 1. fyrirtöku hjá óbyggðanefnd í máli þessu, dags. 15.4.2003.
 8(2) Fundargerð 2. fyrirtöku hjá óbyggðanefnd í máli þessu, dags. 13.5.2003.
 8(3) Fundargerð 3. fyrirtöku hjá óbyggðanefnd í máli þessu, dags. 5. 6.2003.
 8(4) Fundargerð 4. fyrirtöku hjá óbyggðanefnd í máli þessu, dags. 15.9.2003.
 8(5) Fundargerð fyrri hluta aðalmeðferðar hjá óbyggðanefnd í máli þessu, dags. 16.-18.9.2003.
 8(6) Fundargerð síðari hluta aðalmeðferðar hjá óbyggðanefnd í máli þessu, dags. 2.10.2003.
 8(7) Fundargerð endurupptöku þessa máls hjá óbyggðanefnd, dags. 8.11.2004.
 8(8) Fundargerð loka fyrirtöku, dags. 2.12.2004.
- 9 Jökla- og jökulbreytingar á Rangárvöllum. Greinargerð Odds Sigurðssonar, jarðfræðings, dags. 23.11.2004.
- 10 Kort sem sýnir endanlegar kröfur. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni landfr. (mælikvarði 1:100.000).

Hliðsjónargögn

Lagt fram til hliðsjónar af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra vegna kröfu um þjóðlendu (skjal nr. 1):

- Ónr. Hæstaréttardómur 1989/1011. Mörk milli afréttarlanda Álftavershrepps og Rangárvallahrepps.
- Ónr. Hæstaréttardómur 1997/2763. Fasteignagjöld sæluhússins við Álftavatn á Rangárvallaafretti.
- Ónr. Rangárþing, greinargerð um héraðið á ellefu aldar byggðarafmæli, 1974. Bls. 14-19 og 22.
- Ónr. Íslendingasögur, fyrsta bindi, landsaga og landnám, án ártals. Bls. 214-217.
- Ónr. Rangárvallasýsla. Sýslu- og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873, 1968. Bls.130, 136-137, 145-147, 154-157.
- Ónr. Landið og Landnáma, 1982. Bls. 430-443.
- Ónr. Á ferð um landið, Árnes og Rangárvallasýslur, 1994. (Kafli um Rangárvelli)
- Ónr. Árbók Ferðafélags Íslands, 1976. Bls. 114-143.
- Ónr. Árbók Ferðafélags Íslands, 1966. Bls. 36-37, 50-55, 58-69, 74-89.
- Ónr. Árbók Ferðafélags Íslands, 1995. (Kafllarnir „Byggð og blásin hraun“ og „Heklubær“.)
- Ónr. Göngur og réttir I, 1983. Bls. 228-249, 252-253.
- Ónr. Rangárþing II, Rangárvellir, 1930. Bls. 15-25, 46-47, 58-77, 80-81, 86-87.

- Ónr. Goðasteinn, héraðsrit Rangæinga, 1997. Bls. 148-161.
- Ónr. Sunnlenskar byggðir V, 1987. Bls. 8-19, 34-39, 62-71, 74-79, 116-117.
- Ónr. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín, 1913-1917. Bls. 230-239, 244-247, 258-261, 274-277.
- Ónr. Rangvellingabók, 1982. Bls. 1-9, 54-59, 90-97, 148-157, 188-189, 196-215, 224-225, 228-235, 288-301, 338-347, 359-367, 382-395, 446-447, 520-527.
- Ónr. Efnisskipan málfutningsræðu Ólafs Sigurgeirssonar hrl. við aðalmeðferð.

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd:

- Ónr. Hrd. 1955/108 Landmannaafréttardómur fyrri.
- Ónr. Skjalaskrá í dómi 1955/108.
- Ónr. Hrd. 1981/1584 Landmannaafréttardómur síðari.
- Ónr. Skýrslur í máli 3/2003 hjá óbyggðanefnd, (22 blaðsíður, skrifaðar upp eftir hljóðupptöku).

Lagt fram til hliðsjónar af Óskari Sigurðssyni hdl.

- Ónr. Efnisskipan málfutningsræðu Óskars Sigurðssonar hdl. við aðalmeðferð.